

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
TEZHİP PROGRAMI

19. YÜZYILDA İSTANBUL'DAKİ BAZI HAZİRELERDEKİ
(SUR İÇİ BÖLGESİ)
MEZAR TAŞLARINDA KULLANILAN MOTİFLERİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AYFER AYDOĞDU

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. TURGAY KORUN

İSTANBUL 2011

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
TEZHİP PROGRAMI

19. YÜZYILDA İSTANBUL'DAKİ BAZI HAZİRELERDEKİ
(SUR İÇİ BÖLGESİ)
MEZAR TAŞLARINDA KULLANILAN MOTİFLERİN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
AYFER AYDOĞDU

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. TURGAY KORUN

İSTANBUL 2011

Ayfer AYDOĞDU tarafından hazırlanan **19.Yüzyılda İstanbul'daki Bazı Hazirelerdeki (Sur İçi Bölgesi) Mezar Taşlarında Kullanılan Motiflerin Analizi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 02 / 06 / 2011

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Faruk TAŞKALE

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Turgay KORUN (Danışman)

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Fulya ERUZ (İ.Ü.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
RESİMLER LİSTESİ.....	V
FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER LİSTESİ (KATALOG).....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
I. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
I.1. Türklerde Mezar Kültürü.....	1
I.2 XIX. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları	8
II. BÖLÜM: OSMANLI' DA MEZAR TİPLERİ VE ÖZELLİKLERİ.....	10
II.1. Lahit Mezar.....	11
II.2. Pehleli Mezarlar.....	12
III.3. Şahideli Mezarlar.....	14
III. BÖLÜM: MEZAR TAŞLARININ BÖLÜMLERİ.....	15
III.1. Mezar Taşında Başlıklar.....	15
III.1.1. Sarıklar.....	16
III.1.2. Kavuklar.....	16
III.1.3. Fesler.....	18
III.1.4. Dini Semboller (Taçlar).....	20

III.1.5. Kadın Başlıkları.....	21
III.1.6. Diğer Başlıklar.....	23
III.2. Mezar Taşı Kitabeleri.....	24
III.2.1. Mezar Taşı Kitabelerinin Bölümleri.....	24
III.2.1.1. Başlıklar ve Semboller.....	26
III.2.1.2. Serlevha(Yakarış).....	27
III.2.1.3. Kimlik.....	28
III.2.1.4. Dua.....	29
III.1.5. Tarih.....	30
III.2.2. Mezar Taşında Kullanılan Dil ve Yazı Tipleri.....	31
III.3. Mezar Taşı Şahideleri.....	32
III.3.1. Sütun Biçimli Şahideler.....	33
III.3.2. Lahit ile Bütünleşen Şahideler.....	33
III.3.3. Düz Şahideler.....	34
III.4. Mezar Yan Taşları(Kaideler).....	34
III.5. Mezar Taşında Malzeme, Teknik ve Ölçüler.....	35
IV. BÖLÜM: MEZAR TAŞLARINDA KULLANILAN MOTİFLER.....	36
IV.1. Bitkisel Motifler.....	36
IV.1.1. Servi.....	36
IV.1.2. Hayat Ağacı.....	38
IV.1.3. Hurma Ağacı.....	39

IV.1.4. Meyve Motifleri.....	40
IV.1.5. Çiçek Motifleri.....	41
a) Lale.....	41
b) Gül.....	42
c) Diğer Çiçekler.....	43
IV.2. Mesleki Semboller.....	44
IV.3. Geometrik Motifler.....	45
IV.4. Rûmîler.....	46
IV.5. Diğer Motifler.....	46
IV.5.1. Kandil	46
IV.5.2. Haçer.....	47
V. SONUÇ.....	49
VI. KATALOG.....	50
VII. KAYNAKLAR.....	105
VIII. ÖZGEÇMİŞ	108

ÖNSÖZ

Doğup dünyaya gelen, büyüyen, gelişen her canlının hayatının son bulması doğal bir olaydır. Ölüm, İslam inancı bakımından bir son değil yeni bir hayatın başlangıcıdır. Yani bu dünya için ölüm denilen olay diğer dünya için yeni bir doğumdur. Bu itibar ile insanoğlu ölen kişinin cesedine her zaman için saygı duymuş, onu en iyi şekilde muhafaza edecek kabirlere yerleştirmişlerdir.

Ölümün bir hakikat olduğu ve sonsuz yaşama geçişin bir kapısı olduğu bütün semavi dinlerde geçerli olan bir inançtır. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de:

‘Her canlı ölümü tadacaktır.’ (Ali-İmran, 185)

‘Onun zatından başka her şey helak olacaktır.’ (Kasas, 88)

‘Her nerede olursanız olun ölüm size yetişecektir.’ (Nisa, 78)

‘Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.’ (Rahman, 26)

gibi ayet-i kerimeler bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ölümün gerçekliğini benimseyen insanoğlu ölen kişinin hatırlanması, tanıtılması ve hayırla yâd edilmesi düşüncesiyle onu en iyi şekilde temsil edecek abidevî mezar taşları içerisine koymayı uygun görmüşlerdir. Bu düşünce ile mezar taşları değişik dönem ve kültürlerde farklılıklar göstererek geniş bir repertuara sahip olmuştur. Mezar taşlarının Türk görsel sanatlarında, insana ölümü rahatız etmeyecek bir şekilde hatırlatan bir simge durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tez çalışmasında 19. yüzyıl mezar taşları üzerinde araştırma yapmak amacıyla II. Mahmut Hazîresi, Fatih Camii Hazîresi, Bayezit Camii Hazîresi, Şehzade Camii Hazîresi, Süleymaniye Camii Hazîresi gibi Sur İçi Bölgesinde bulunan hazîreler gezilerek üzerlerinde çeşitli incelemeler yapılmıştır. 19. yüzyılın karakteristiğini yansıtan motifler tek tek incelenerek ele alınmıştır. Gerekli fotoğraf çekimleri yapılarak belgelenen mezar taşları üzerindeki kompozisyonlar bilgisayar

ortamında çizilmiştir. Çizimler esnasında motiflerde herhangi bir değişikliğe gidilmeden motiflerin orijinalliğinin korunmasına dikkat edilmiştir. Adobe Illustrator CS3 programında çizilen mezar taşları motif örnekleri katalogda fotoğrafları ile yer almıştır. Açıklayıcı bilgilerin de yer aldığı küçük metinler eklenerek mezar taşları hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmamda yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Turgay KORUN 'a ve tez çalışmam sırasında fikirleri ile bana destek veren hocam Prof. Dr. Faruk TAŞKALE' ye teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam sırasında mezarlıkları benim ile birlikte gezen, fotoğraf çekimlerini yapan kıymetli kardeşim Senem AYDOĞDU' ya, çalışmam sırasında fikirlerinden yararlandığım ve tez metninin bilgisayarda yazılmasına yardımcı olan arkadaşım Din Kültürü Öğretmeni İsmail KARADAŞ' a ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli **aileme** şükranlarımı sunarım.

2011

Ayfer AYDOĞDU

ÖZET

Türk sanatı, uzun geçmişi ve geniş bir coğrafyaya yayılması ile engin bir ummandır. Türkler bu kadar geniş alana yayılmalarına rağmen hem kendi kültürlerini korumuşlar hem de buldukları çevrenin sanat anlayışından etkilenecek şekilde sanatlarını geliştirmişlerdir. Üç kıtada hüküm süren Türkler her dönemde çağdaşları olan kültürlerin güzel ve faydalı olan unsurlarını özümseyerek kendi inanç değerleri doğrultusunda şekillendirmişler ve kendine özgü üslubunu ortaya koymaya başarmışlardır.

Türklerdeki ölü gömme ve mezar kültürü tarihsel gelişim içerisinde incelendiğinde bulunulan coğrafya ve inanç değerleri açısından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Ama yine de hangi dönem incelenirse incelenen bir önceki dönemin etkilerinin sürdüğü ve gelecek dönemlere aktarıldığı görülmektedir.

19. yy mezar taşları tarihsel gelişimi içerisinde Osmanlı Devleti'nin son dönemini kapsamaktadır. Bu tez çalışmasında 19. yy mezar taşları üzerindeki motifler analiz edilmiş ve Orta Asya'dan başlayarak Türk mezar kültürü incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca 19. yüzyılın sosyoekonomik gelişmelerinin mezar taşı biçimlendirme ve süsleme üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: 19. Yüzyıl, İstanbul, Mezar Taşları, Hazireler, Mezar Tipleri, Motifler,

SUMMARY

Turkish art with its long past and wide geographical dispersion is like a vast ocean. Despite the fact that the Turks have dispersed to such a wide area they have managed not only to protect their culture but expanded their art by being affected from the sense of art of their surroundings. Having ruled over three continents, the Turks at each period absorbed the beautiful and beneficial elements of their contemporary culture, shaped them according to their values of belief and have succeeded in putting forth their own particular style.

When examined within a historical development, the burial of the dead and cemetery culture among the Turks shows variations in terms of geography and values of belief. Nevertheless, whichever period is examined it can be observed that the effects of the previous period continue and are passed on to future periods.

The cemetery stones of the 19th century cover the last era of the Ottoman State within a historical development. In this thesis work, the motives of the 19th century cemetery stones were analyzed and an attempt was made to examine Turkish cemetery culture from the beginnings of Central Asia. In addition, the effects of the 19th century socioeconomic developments on cemetery stone figurations and ornamentations were evaluated.

Key Words: 19th Century, Istanbul, Cemetery Stones, *Hazires*, Cemetery Types, Motives

RESİMLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Resim 1	12
Resim 2	13
Resim 3	14
Resim 4	16
Resim 5	18
Resim 6	20
Resim 7	21
Resim 8	23
Resim 9	26
Resim 10	33
Resim 11	33
Resim 12	34
Resim 13	37
Resim 14	39
Resim 15	40
Resim 16	44
Resim 17	45
Resim 18	47

FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER LİSTESİ (KATALOG)

	<u>Sayfa No</u>
Fotoğraf 1	51
Fotoğraf 2	53
Fotoğraf 3	55
Fotoğraf 4	57
Fotoğraf 5	59
Fotoğraf 6	61
Fotoğraf 7	63
Fotoğraf 8	65
Fotoğraf 9	67
Fotoğraf 10	69
Fotoğraf 11	71
Fotoğraf 12	73
Fotoğraf 13	75
Fotoğraf 14	77
Fotoğraf 15	79
Fotoğraf 16	81
Fotoğraf 17	83
Fotoğraf 18	85
Fotoğraf 19	87

Fotoğraf 20	89
Fotoğraf 21	91
Fotoğraf 22	93
Fotoğraf 23	95
Fotoğraf 24	97
Fotoğraf 25	99
Fotoğraf 26	101
Fotoğraf 27	103

KISALTMALAR

agk: Adı Geçen Kitap

agm: Adı Geçen Makale

env: Envanter

Hız: Hazreti

h: Hicri

m: Miladi

yy: Yüzyıl

Yrd. Doç. Dr.: Yardımcı Doçent Doktor

Prof. Dr.: Profesör Doktor

I. BÖLÜM: GİRİŞ

I.1. Türklerde Mezar Kültürü

Türkler, gerek İslamiyetten önce gerekse İslamiyetten sonra ölümlerine önem vermişlerdir. Türkler, tarihin başlangıcından bugüne değin değişik bölge ve kültürlerin etkisinde kalmışlardır. Bunun neticesinde farklılıklar gösteren ölü defnetme ve mezar geleneği kültürlerini benimsemişlerdir.

Türklerin anayurdu Orta Asya'da dönem dönem inandıkları dinler (Şamanizm, Maniheizm, Budizm), ölümlerle ilgili düşünce ve inançlar mezar yapma geleneğinin yansıması bakımından önemlidir. Dini inanış gereği hayat ve ahiret inancının olması ölü gömme adetlerine de yansımıştır. Ölen kişinin öteki dünyada ihtiyacı olduğuna inanılarak kullanım eşyaları, silahlar, yiyecekler gibi unsurlar mezar içerisinde yer almıştır.

Birçok değişik kültürde olduğu gibi Türklerde de ölen kişiyi toprağa gömme geleneği vardır. Bu gelenek değişik dönemlerde farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Örneğin; Hunlar ölümlerini yılın belli zamanlarında gömerlerdi. Bu yılda iki kez ilkbahar ve sonbaharda yapılırdı. Bazen de cesetler yakılıp küllerinin toprağa gömüldüğü bilinmektedir. Ölümlerin, ateşle kirlerinden ve günahlarından temizlendiğine inanılması bu düşüncenin kaynağıdır. Cesetler yakılsa da gömülse de cenaze törenleri hep aynı yapılırdı.¹

Mumyalama(tahnit etmek) işlemi Türklerde çok eski dönemlerden beri görülen bir adettir. Mumyalama işleminin sebepleri arasında ölen kişinin muayyen vakitlerde toprağa gömülmesi dolayısı ile bekletilmesinden kaynaklanmaktadır. Yine başka bir gerekçe ise kişi için yapılan kurganların uzun ve zahmetli bir süreci içermesidir. Küçük kurganlarda mumyalama pek görülmez çünkü mumyalama

---

¹ Aslı Sarioğlu Arslan, 'Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları', Kayseri 2005, s10

genellikle asil kişiler için yapılırdı. Mumyalama işleminde ölünün iç organları ve kafatası boşaltılır, içine kokulu otlar ve toprak doldurulurdu. Bu iç organların boşaltılması insanın içine toplanmış kötülüklerden arınması anlamına gelmektedir. Bu mumyalama işlemini Türklerin İslamiyeti kabulünden sonrada görülmektedir. Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde bu geleneğin devamı olan mumyalanmış ölü mezarlarına rastlanmıştır(Konya, Karaman, Amasya, Harput, Kemah). Kemah'ın kuzeyinde Mengücek Türbesi buna örnek teşkil etmektedir.²

Türklerde bilinen en eski mezar yapıları kurganlardır. Kurgan Türkçe korumak fiilinden gelir. Kurganlar mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe veya tümülüs görünümündedir. Dıştan tepe görünümünde olan bu mezarlarda toprak altında mezar odaları mevcuttur. Mezar odası içerisinde ceset mumyalanmış olarak sanduka içerisinde bulunur. Bir eve benzeyen mezarlar halılarla döşeli, taş duvarlarla çevrili ve tomruklarla örtülüdür. Halka ait mezarların basit bir şekilde yapılmasına karşın önemli kişilerin mezarları daha ayrıntılı yapılmıştır.³

Kurganlar daha çok kutsal kabul edilen yerlere, kabilelerin oluşturduğu totemik yurtlara, dağ tepelerine, ormanlık alanlara, nehir kenarlarına yapılırdı. Kaybolmasını önlemek için üzerine tümsek veya tümülüs yapılır ve taş dikilirdi. Bu mezar taşlarının bir kısmında da kitabe bulunurdu. Ancak bazı hükümdar mezarları düşman saldırılarından ve yağmalarından korunmak için gizli tutulurdu.⁴

Hunlar ve Göktürkler tarafından kullanılan kurganlar Hunlar zamanında Noin-Ula, Pazırık, Esik bölgelerindedir. Göktürklerde ise kurganlar kişinin hatırasına uygun olarak külliye şeklindedir. Bunların en önemlileri Orhon Irmağı kıyısında bulunan Kültigin, Tonyukuk ve Bilge Kağan külliyeleridir.⁵

---

² Arslan, *agk.*, s 11

³ Orhan Cezmi Tuncer, *'Anadolu Kümbetleri -1- Selçuklu Dönemi'*, Ankara 1986, s 256

⁴ Tuncer, *agk.*, s 256

⁵ Arslan, *agk.*, s 13

Çin kaynaklarına göre Türklerin kabir üzerine bir bina(bark) yaptıkları, duvarlarına ölünün şahsını ve hayattayken katıldığı savaşları gösteren sahneler resmettikleri ve ölünün kimliğini belirten yazılı işaretlerin bulunduğu bilinmektedir.⁶

Çadır ilk mezar şeklinin belirleyicisidir. Nitekim Türk mimarisinde kümbetlerin kaynağının çadırlar olduğu savunulmaktadır. Balballar ise kişinin hayatta iken öldürdüğü düşmanlarının sayısı kadar dikilen taş heykellerdir. Balbalların ağaçtan yapılanları da vardır. 9. yüzyıl Oğuz boylarında ölen kimsenin hayattayken öldürdüğü kişi sayısı kadar balbal ağaçtan yapılarak mezar üzerine konulurdu. Bunlar o kişinin cennette hizmetçileri olduğuna inanılırdı.⁷ Balbalların abidevi mezar taşlarının kaynağı olduğu da düşünülmektedir.

Göktürklerden sonra Uygurlar Şamanizm dinini terk ederek Budizm ve Mani dinlerini kabul etmişlerdir. 8. yüzyıl ortalarında kurulan Uygur devletinde de mezar üzerine taş dikme geleneği devam etmiştir. Etrafında kadeh tutan heykelciklerin bulunduğu mezar taşlarını yapmışlar ve bunlara “Bengütaş “ adını vermişlerdir. Bunların uzunluğu beş ila altı metreyi bulan boyutlarda olup daha çok Orta Asya’da Karabalgasun bölgesinde bulunmaktadır.⁸

10.yüzyılda İslamiyeti kabul eden ilk Türk Devleti Karahanlılar olmuştur. Bununla birlikte kitleler halinde İslamiyeti kabul eden Türklerde mezar kültüründe önemli değişiklikler yaşanmıştır. Türbe adı verilen mimari yapıların ilk defa Karahanlılar zamanında görülmeye başlanmıştır. Bu mezar yapısı Horasan ve Türkistan dolaylarında yaygınlaşmıştır. Kerpiç ve tuğla kullanılarak yapılan Karahanlı türbeleri kare planlı ve kübik yapıya sahiptir.⁹

11. yüzyıldan itibaren Karahanlılar gibi Oğuzlarda Müslümanlığı kabul etmişler ve Türkmen adını almışlardır. Türk mezar kültüründe eserler vermeye

⁶ Nabi Bozkurt, ‘*Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’, Ankara 2004, c 29, s 519

⁷ Tuncer, agk, s 258

⁸ Metin Haseki, ‘*Plastik Açısından Türk Mezar Taşları*’, İstanbul-1977, s 7

⁹ Arslan, agk, s 14

başlamışlardır. Bir oda içerisinde yapılan gömünün üzerine tavan yapıldıktan sonra, çamurdan kubbe şeklindeki külah kısım ilave edilerek mezar anıtı oluşturmuşlardır.¹⁰Yine Doğu Anadolu'da, XI yüzyıla ait üzerinde süslemenin bulunmadığı sade bir kufi yazı yazılarak oluşturulmuş lahit mezarlar görülmektedir.

11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu yeni bir kültüre kapılarını açmıştır. Türkler buldukları bölgenin geleneklerini özümseyerek kendi bir takım mezar kültürü özelliklerini sürdürmüşler ve kendine özgü biçimlere ulaşma gayreti içinde olmuşlardır. Nitekim; Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde sayısı oldukça fazla olan zengin örneklerin bulunduğu mezar anıtlarını inşa etmişlerdir.

Anadolu'daki mezar taşlarında zaman zaman bölgesel özelliklerin etkisi ile farklılıklar gözlenmektedir. Bunlardan 12. ile 15. yüzyıllara ait mezar taşlarını kapsayan Ahlat yöresine ait mezar taşları göze çarpmaktadır. Ekonomik ve sosyal nedenlerle mezar taşları büyüklüklerinde farklılıklar gözlenen bu abidevi taşlarda dört metreye ulaşan yükseklikle şahideler mevcuttur. Bunlar; biçim, görünüm, önemli kişileri simgeleme ve kitabeleri yönüyle Orhon anıtları ile benzerlik göstermektedirler.¹¹

Karahanlılar döneminde başlayıp, Gazneliler ve Büyük Selçuklular tarafından sürdürülen anıt mezar türlerinden türbe ve kümbetler mimari açıdan çok önemlidir. Birçok sanat tarihçeye göre özellikle Ön Asya ve Türkistan'daki Türk çadır sanatının mimariye geçmiş örneklerini teşkil eden yapılardır. Temelde bu benzerlik var iken, kümbetler türbelerden farklı özellikler gösterir. Türbe ölünün doğrudan toprağa gömüldüğü mimari yapılar iken, kümbetler üç ana bölümden oluşur. Bunlar, yapının bodrum katı yani cenazenin bulunduğu kat ve onun üzerindeki kısım ziyaret

---

¹⁰ Arslan, agk, s 15

¹¹ Haseki, agk, s 8

bölümüdür. Ziyaret bölümde sembolik olarak çatma lahitler yer alır. Ve son olarak kubbe bölümü vardır. Bu bölüm dıştan konik ya da piramidal çatı görünümündedir.¹²

Kümbetlerde mumyalama geleneğinin görülmesi, 13.-15. yüzyıllarda ölü gömme geleneklerinin ve anıt mezar fikrinin devam etmesi, Türkler arasında kültürel özelliklerin ne kadar köklü bir devamlılığa sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹³

Büyük Selçuklular döneminde kümbetler genellikle silindirik gövde üzerine konik çatı ile örtülüdür. Batı İran ve Azerbaycan'da ise çok köşeli kümbetler görünür. Kümbetlerde süslemede genellikle sırlı tuğla ve çiniden yararlanır. Levha çinili süsleme oldukça az iken, gövde içi genellikle sade bırakılır. Cenazelik bölümü sade ve seyrek tuğlalarla örülür. Yani kümbetlerde dışa dönük bir süsleme hâkimdir.¹⁴

Anadolu'da 12.-15. yüzyıllar arasında mezar taşları genellikle ince uzun sandukalar ve şahideler olmak üzere iki tipte görülür. Bölgesel farklılıklar ve zaman içindeki gelişimlere göre ana tipleri, formları, ölçüleri ve tezyinatı bakımından farklı türler ortaya çıkmıştır.¹⁵

Anadolu Selçukluları döneminde Akşehir, Kırşehir, Konya, Tokat, Antalya, Malatya, Diyarbakır gibi yerleşim merkezlerinde çok farklı türlerde ilginç mezar taşlarına rastlanır. Bunlardan 14. yüzyıl öncesine tarihlendirilen figürlü mezar taşları Akşehir'de görülür. Bunların taç kısmı hatailerle süslü, ön kısımlarında alçak kabartma olarak işlenmiş; bağdaş kurmuş genç, nakış işleyen kadın, birbirine sarılmış ana ve çocuk, şahin tutan bir avcı gibi figürler yer alır.¹⁶

---

¹² Arslan, agk, s 15

¹³ Sema Doğan, *'Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'*, Ankara 2004, c 26, s 547

¹⁴ Tuncer, agk, s 253

¹⁵ Beyhan Karamağralı, *'Ahlat Mezar Taşları'*, Ankara 1972, s 2

¹⁶ Karamağralı, agk, s 8

Sivas ve Tokat mezar taşları form, kompozisyon ve motifler bakımından büyük benzerlikler gösterir. Mezar taşı bölümlerinden şahidelerin taç kısımlarında genellikle karşılıklı kuş figürleri görülür. Mihrap tarzı mukarnaslı niş, burmalı sütüncelere oturur ve sütüncelerin arasında kitabeler bulunur. Rozetler bu taşlarda önemli yer tutmaktadır. Sayıları 1 ile 20 arasında değişen çarkıfelek, yıldız ve geometrik motiflerin oluşturduğu rozetler vardır.¹⁷ Bu rozetler Âhilik, Bektaşilik, Alevilik gibi mistik anlamlarının olduğu söylenmektedir.¹⁸

Beylikler döneminde Anadolu'da mezar taşları geleneği devam etmesine rağmen yine de zaman zaman bölgesel farklılıklar gözlenmiştir. Bunlardan Akkoyunlu ve Karakoyunlulara ait mezar taşlarında farklı özellikler göze çarpmaktadır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde koyun, koç ve at görünümünde olan mezar taşları figüratif bezemenin farklı bir türünü oluşturmaktadır. Bu figürler genellikle ayakta veya çökmüş olarak tasvir edilmiştir. Ekseriyetle sade olarak işlenmiş bu mezar taşlarında bazen alet ve eşya resimleri ile muhtelif hayvan figürleri de görülür.¹⁹

Beylikler dönemini Erken Osmanlı dönemi izler. Bu dönemde özellikle Bursa üslubu ile mezar taşlarında yeni bir üslup doğmuştur. Genellikle mermer malzemedен yapılan ince uzun ve prizmatik yapıda sandukalar şeklinde görülen mezar taşları Orta Anadolu mezar taşlarına göre daha yüksek şahidelere sahiptir. Bu taşların üst kısımları sivri ve kemerlidir. Baş şahidelerinin ayak şahidelerine göre daha yüksek olduğu taşlarda dış yüzeyler iç yüzeylere göre daha süslüdür. Yine bu kısımların yan taraflarında ince ve çok süslü sütünceler bulunur. Şahidelerde kitabede mevcuttur. Yazı enli şeritlerle birbirinden ayrılmıştır. Ve etrafı enli ve geometrik ağ veya örgülerle süslü bordürlerle çerçevenmiştir.²⁰

---

¹⁷ Karamağralı, agk, s 9-10

¹⁸ Haseki, agk, s 8

¹⁹ Karamağralı, agk, s 29

²⁰ Karamağralı, agk, s 19

Osmanlı dönemi mezar taşlarının temelini kendinden önceki kültür ve gelenekler oluştursa da asıl karakterini belirleyen form ve biçimler Erken Osmanlı dönemi olmuştur. Buna; Bursa, İznik, Edirne, İstanbul gibi merkezler örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Erken Osmanlı ve Anadolu Selçukluları dönemine göre daha sade bir bezeme programına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik devir mezar taşları ağır başlı bir üsluba sahiptir. 15. yüzyılda şahideli lahitler, şahidesiz lahitler ve şahideli mezarlar olmak üzere mezar tipleri mevcuttur. Bu mezar tiplerinin devamı biraz farklılıklarla klasik devirde de sürmüştür. 16. yüzyıl mezar taşlarında bir önceki devirde görülen girift bezemeler görülmez ve sade bir üslup hâkimdir. Genellikle natüralist üslupta bezemelere yer verilmiştir.²¹

Mezar taşlarındaki klasik üslup 18. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra dış etkiler, diğer sanat dallarında olduğu gibi mezar taşlarında da etkisini hissettirmiştir. Barok ve ampir üslubuna uygun çiçekler ve yaprak motifleri simetrik ve asimetrik şekillerde mezar taşlarında süsleme unsuru olarak kullanılmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde ekonomik ve kültürel alandaki değişimlerden etkilenen diğer sanat dalları gibi, mezar taşları da bu değişimden etkilenmiştir. Özellikle klasik üslubun tamamen dışına çıkılarak mezar taşlarında süsleme yapılmıştır. Barok ve Rokoko üslupları mezar taşı tezyinine hâkim olmuştur. Bunun dışında mesleki semboller birebir taşlara yansıtılarak sembolizm üst seviyede kullanılmıştır. Yine mezar taşı şahidelerinde soyut anlatımlara yer verilmiştir. Lahit mezarlarda basamak sayısı fazlalaştırılarak oldukça yüksek olan mezarlar yapılmıştır. En büyük değişiklik ise mezar yeri tayininde yapılmıştır. 19. yüzyıl öncesi türbe yanlarına ve belli başlı mezarlılara (Eyüp, Karacaahmet gibi) yapılan definler bu tarihten sonra (özellikle önemli kişilerin definleri) cami hazirelerine yapılmaya başlanmıştır.

²¹ Yasemin Güney, '16. Yüzyıl Osmanlı Mezar ve Mezar Taşları' (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s 21-23

I.2. 19. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları

18. yüzyılda batı tesiri ile ortaya çıkan değişimler Osmanlı toplumunu askeri, siyasi ve ekonomik yönden ziyadesiyle etkilemiştir. Batıya dönük anlayışın başladığı bu dönemde başta padişahlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin çabalarıyla Osmanlı'nın tüm kurum ve sistemlerinde batıya yönelik düzenlemeler yapılma gayreti içinde olunmuştur. Bu değişim ve uyum sürecinde Osmanlı sanatı da etkilenmiştir. Lale Devri' ne (1718-1730) kadar süren Klasik Osmanlı üslubu özellikle III. Ahmet zamanından sonra batıyla yapılan etkileşim sonucunda değişim sürecine girmiştir.

Batıdan doğan ve bir sanat üslubu olan barok; dengeli, ölçülü ve simetrik anlayışa ters düşen abartılı ve gösterişli bir tarzdir. Işık gölge zıtlıkları, iç bükey dış bükey biçimler ve coşkulu hareketler bu üslubun özellikleridir. Osmanlı sanatında barok üslubu bu yüzyılda mimaride kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Özellikle mezar taşlarında plastik açıdan bir mimari unsur olarak bu değişimden birebir etkilenmiştir. Kordelalara sarılmış devrin vazgeçilmez çiçeği olan güller, buketler halinde taşlar üzerinde yerini almıştır. Lale, karanfil, sümbül, servi ağacı gibi süsleme öğelerinin yerini tamamıyla olmasa da gül motifine bırakmıştır. Süsleme öğesi olarak yapraklar lotus ve palmet yaprakları dışında bir gruba dâhil olmayan yaprak çeşitleri yine tezyinatta fazlasıyla kullanılan öğeler olmuştur. İçinde üzüm, hurma, armut, limon, kayısı gibi meyvelerin yer aldığı tabaklar sıralanmış halde mezar taşlarında görülen bezeme öğeleridir. En önemli değişiklikler ise mesleki sembolizmde yaşanmıştır. Meslek grubuna göre şekillenen mezar taşları adeta ölen kişinin kimliğini ilk bakışta anlayacak şekilde tasvir edilmiştir.

Bu devir mezar taşı özelliklerinde ve süslemesinde büyük benzerlik olması veya birebir aynı taşın birkaç defa görülmesi taşların sipariş usulü ile değil de taşların önceden yapıлып satıldığına dair bir delildir.

Mezar taşlarında görülen üslup, biçim ve sembollerde yaşanan bu değişiklikler mezar yeri tayini üzerinde de etkisini göstermiştir.

19. yüzyıl öncesinde Osmanlının üst kademesinde bulunan kişiler kentin merkezî yerlerinde eğitim hizmeti veren medreseleri, hayır kurumlarını inşa ettirmişlerdir. Bu mimari yapıların hemen yanında kendi türbelerini yaptırarak ebedî istirahatgâhlarında da bu ilim, irfan ve hayır kurumlarında bulunan insanlarla sürekli beraber olma arzusu içinde olmuşlardır. Örneğin Fatih Külliyesi bu duruma önemli ölçüde örnek teşkil edecek bir komplekstir. Fatih Sultan Mehmet içinde kütüphane, cami ve sekiz dev fakülte binasının bulunduğu Fatih Külliyesini yaptırmış ve türbesini de bu külliyenin içine yaptırarak öldükten sonra bu hayır kurumlarının içinde olmak istemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu her asırda devam eden bu geleneği şehrin muhtelif yerlerinde birçok mimari eserin olmasını sağlamıştır. Yaptırılan bu hayır kurumlarının yanına yapılan türbeler ile türbe mimarisi şehrin hemen her yerinde görülen bir öge olmuştur. Mimari eserlerin bânisinin türbesinin yanına türbedar, yapıda görev alanlar, vakıf mensupları ve aileleri gömülmüştür.

19. yüzyıla gelindiğinde hayır kurumu yapıp yanı başına türbe yapma geleneğinde dönemin ekonomik nedenlerinden dolayı gerileme yaşanmıştır. Bu dönemden önce hemen hemen hiç görülmeyen selâtin camileri avlularına definler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle üst düzey kişilerin yer aldığı bu hazîreler 19. yüzyılın defin alanları olmuştur. Külliye, cami, tekke ve mescitlerin etrafına yapılan genellikle kible tarafında yer alan bu alanlar hazîre olarak adlandırılır. Bu geleneğin ilk olarak nasıl oluştuğu tam bilinmemekle birlikte, Hz. İsmail' e kadar götürmek mümkündür. Rivayete göre Hz. İsmail annesi Hz. Hacer' in vefatı üzerine bugün

Kâbe' nin kuzeybatı cephesinin önünde yer alan üç tarafı duvarlarla çevrili alana gömmüştür. Daha sonra da kendisinde onun yanına gömülmüştür.²²

II. BÖLÜM: OSMANLI' DA MEZAR TIPLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Mezar, Arapça ziyaret kökünden gelen 'ziyaret mekânı' anlamındadır. Eş anlamlı olarak Arapçada makber(kabirlerin bulunduğu yer), cebban(sahra), Farsçada mezârât, kabristan, gûristan kelimeleri kullanılır. Önemli kişilerin mezarları ravza, meşhet olarak adlandırılırken cami, tekke, türbe gibi mimari yapıların yanına yapılan küçük mezarlıklarsa 'hazire' olarak anılır.

Mezarlık geleneğinin başlaması defin geleneği ile ilgilidir ve Kur'an-ı Kerîm' e göre Hz. Âdem'in oğlu Kabil ile başlamıştır. İnsanlar ölümü öteki dünyaya atılan bir adım olarak görmüşler ve bu dünyadan yok oluşunu kalıcı hale getirmek için mezar taşlarını kullanmışlardır. Gelecekte dirilmek için bekleme yeri olarak görülen mezarlar bu inanışla, mezar taşı biçimlendirmede başlı başına bir sanat haline gelmiştir.

Mezar taşı biçimlendirmede değişik zaman ve kültürlere göre çeşitlilik arz etse de üç ana gurupta toplamak mümkündür. Baş taşı(şahide), ayak taşı, yan kaideler ve kapak taşından oluşan mezarlar, bu kısımların farklı yerleşimi sayesinde çeşitlenmektedir. Buna göre mezar tiplerini üç ana guruba ayırabiliriz:

1. Lahit Mezarlar
2. Pehleli Mezarlar
3. Şahideli Mezarlar

---

²² Nabi Bozkurt, agk, s 520

II.1. Lahit Mezar

Bu tip mezarlar adı ile özdeş olarak lahit görünümünde olduğu için bu adı almışlardır. 19. ve 20. yüzyılda ekseriyetle rastlanan bu mezar türü daha çok sosyoekonomik düzeyi yüksek kişiler için yapılan mezarlardır. Mezar taşları içerisinde süslemenin en yoğun şekilde görüldüğü mezar türüdür. Tasarım kalitesi, motif zenginliği ve taş işçiliği yönleriyle adeta bir çiçek bahçesini andırırlar. Vazodan çıkmış güller, çiçek demetleri, meyve tabakları, karanfiller, laleler, rumiler, lotus ve palmet yapraklar en çok görülen motifler olmakla birlikte dönemin karakteristiğini de yansıtmaktadır.

Sanduka lahitler, bu mezar türüne örnek teşkil etmekle birlikte nadiren cami hazirelerinde görülür. Daha çok türbe içlerinde görülen sanduka lahitler dikdörtgen prizma, üçgen prizma ve silindirik şekillere sahiptir. 16. yüzyılda görülen sanduka lahitler daha çok mermer malzemedden yapılmıştır.²³

Diğer bir lahit çeşidi olan tekne lahitler sanduka lahitlerde olduğu gibi türbe içlerinde görülür. Medrese, cami, tekke hazirelerinde rastlanan tekne lahitler daha çok 16. ve 17. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştır. Yekpare bir bloğun içinin oyulması veya iki uzun ve iki kısa levhanın birleştirilmesi ile oluşturulan mezarlardır.²⁴

Masa lahit olarak adlandırdığımız diğer bir çeşit ise iki uzun ve iki kısa levhanın çatılması ile oluşan çerçevenin üzerini kenarlardan hafif dışa taşıyacak şekilde bir kapakla kapatılması ile oluşur. Daha çok 19. yüzyılda görülen bu türde lahit üzerinde şahidelerde yer alır.²⁵

---

²³ Güney, agk, s 7

²⁴ Güney, agk, s 8

²⁵ Güney, agk, s 8

(Resim 1) Abdullatif Efendi, 1896, II. Mahmut Haziresi, Lahit mezar örneği

II.2. Pehleli Mezarlar

Lahit mezarlara göre daha sade bir görünüme sahiptirler. Mezar üzerini örten pehle olarak adlandırılan kapak taşı bu mezar çeşidinin bu şekilde isimlendirilmesini sağlamıştır. Dikdörtgen formda olan kapak taşı ortası ekseriyetle yuvarlak veya beyzi şekilde oyulmuş biçimdedir. Bu sayede yağmur suyunun toprağa inmesi sağlandığı gibi çiçeklerinde bu kısma dikilmesine olanak verir.

Bu mezar tipi daha çok 17. yüzyıl sonlarında görülmeye başlanmıştır.

(Resim 2) II. Mahmut Haziresi, 19. yy, H 1313, Pehleli mezar taşı örneği

III.3. Şahideli Mezarlar

Baş taşı ve ayak taşından oluşan kenarları mermer veya betonla çerçeve içine alınmış ve içerisi toprakla doldurulmuş mezar çeşididir. Bu tip şahideli mezarlar genellikle yerden biraz yüksek mermer kaideler üzerine oturtulmuşlardır. Ayrıca bu mezar tipinde şahideler bazen tek bazen de çift olarak yer almaktadır. Diğer mezar türleri arasında en sade görünüme sahip olan bu mezar türünde süslemeler genellikle şahideler üzerinde yer alır.

(Resim 3) Mehmet Akif Paşa, H 1275, Fatih Camii Haziresi

III. BÖLÜM: MEZAR TAŞLARININ BÖLÜMLERİ

III.1. Mezar Taşında Başlıklar

Osmanlı mezar taşları ait olduğu dönemin kültürel özelliklerini taşınan yansıması bakımından önemlidir. Batı toplumunda olduğu gibi kültürel farklılıkların belirginleştirdiği sınıfsal farklılıklar Osmanlı toplumunda yoktu. Buna rağmen belli gurupların giyim kuşamları ve başlıklarındaki farklılıkların olduğu bilinmekle birlikte, bunların mezar taşlarına da yansımış olduğu bir gerçektir. Ayrıca padişahın hilat giydirmesi, saray mensuplarının, dini statüsü olan zatların kullandıkları başlıkların halkın kullandığı başlıklardan farklı oluşu sosyal bakımdan giysilerin toplum üzerindeki etkisinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu başlıklar gerçekte olduğu gibi mezar taşı başlıklarında da kullanılması; mezarın kime, hangi guruba ait olduğunu belirleme bakımından önemlidir.

1829'da II. Mahmut döneminde yapılan kıyafet devrimine kadar Müslüman erkeklerin kullandığı başlık kavuktu. Bu tarihten sonra ordu mensuplarına giydirilen fes sivil halk arasında da yaygınlaşmıştır. Dini statüsü olanlar ve tarikat mensupları dışında bütün Osmanlı toplumunda fesin yaygınlaşması bu tarihten sonra fes şeklinde mezar taşı kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Fesin günün modasına uygun bir takım değişiklikleri yansımasının dışında, kavukta olduğu gibi çeşitli olanaklarıyla yarattığı büyük farklılıklar söz konusu değildir.

III.1.1. Sarıklar

Osmanlı erken döneminde sarıklı başlık görülmezdi. Sarıklar; iç başlığın üzerine sarığın değişik biçimlerde sarılması ile oluşmuş başlıklardır. İlk örneklerinde kalın ve yukarıdan aşağıya dilimli ve içindeki başlığın sivri tepesi azda olsa görülecek biçimdeydi. İlk örneklerinde 16. yüzyılda gördüğümüz sarıklar kafes dilimli, çapraz dilimli gibi çeşitlenmektedir.

(Resim 4) Sarık örnekleri

III.1.2. Kavuklar

Eski mezar taşlarında görülen başlıklardır. Daha çok 16. ve 17. yüzyıllarda görülmeye başlayan kavuklar, normal hayatta dış yüzeyi çuhadan iç yüzeyi bez astarla kaplanmış ve arasına pamuk konularak oluşturulmuş başlıklardır.

16. yüzyılda görülen kavuklar üzerinde sivri bir bölümü olan ve bantları sarığın etrafını dikey olarak dolanıp tepede birleşen boğumlu kavuklardır. 16. yüzyılın karakteristiğini oluşturan bu tip kavuklarda sarık üzerine sarılan destarin genellikle beş dikey banttandır. Bu tip kavuklar ‘dolma kavuk’ olarak da adlandırılır. Kullanıldığı dönemde çeşitlilik arz etmemesi dolayısıyla

tarihlendirme konusunda kolaylık sağladığı söylenebilir. Fakat günümüzde fazlaca örneğine rastlanmamaktadır.²⁶

Kavukların üzerine serpuş dediğimiz bezin değişik biçimlerde sarılmasıyla kavuklara çeşitlilik kazandırılmış olmaktadır. Bu yönüyle sarıklara benzeyen kavukları sarıklardan ayıran en önemli özellik sarığın sarıldığı iç başlığın büyük bir kısmının görülebiliyor olmasıdır. Bu sebeple sarıklarda içi başlık bir hayli süslü olarak hazırlanmaktaydı.

Kavukların en bilinen örnekleri: Kallavi kavuk, Mücevveze kavuk, Kafesli kavuk, Kâtibi kavuk, Örfi kavuktur.

Kallavi Kavuk: Mezarlıklarda görülen en ihtişamlı kavuk türüdür. Özellikle sadrazamların, kubbealtı vezirlerinin, üç veya daha çok tuğlu paşaların, kaptan-ı deryaların kullandığı kavuk türüdür. Aşağıdan yukarıya daralan konik biçimi ile yaklaşık 40 cm yüksekliğindedir. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın mezar taşı örneğinde bu kavuk türünü görmek mümkündür.

Mücevveze Kavuk: Sarayda makam sahibi kişilerin törende kullandıkları kavuk türüdür.

Kafesli Kavuk: Kavuk üzerine sarılan serpuşun kafes biçiminde sarılması nedeniyle bu ismi almıştır. Birçok çeşidine rastlanmasına rağmen belirgin olan özelliği kafes biçimli sarılan sarıktır. Müderris, ulema sınıfının kullandığı kavuk çeşididir.

Kâtibi Kavuk: Kavuk üzerine sarılan serpuş kavuğu bütünüyle sararken önde 'v' veya 'u' biçimli üstten aşağıya genişleyen bir açıklık bırakarak oluşturulan kavuk çeşididir. Diğer kavuklarda olduğu gibi bu çeşitte de değişik varyasyonlara

---

²⁶ Güney, agk, s 32

rastlamak mümkündür. Üst düzey yönetici ve kapıkulu görevlileri tarafından bilinmektedir.

Örfî Kavuk: Dikine oval biçimde olan bu kavuk türü serpuşla tamamen sarılmış bir şekildedir. 18. yüzyıl sonları ile kıyafet devrimine kadar görülen bu kavuk şeyhü'l islam, kazasker ve kadılar tarafından kullanılmıştır.

(Resim 5) Kavuk örnekleri

III.1.3. Fesler

Kırmızı keçeden yapılan ve siyah püskülden oluşan bir başlık türüdür. Kuzey Afrika'da oldukça yaygın olan fes 1829 yılında II. Mahmut'un giyime getirdiği yenilik hareketleri ile Osmanlı ordusunda giyilmeye başlanmıştır. Bu tarihten bir yıl sonra halk arasında yaygınlaşan fes, mezar taşlarında da yerini almıştır. 19. yüzyıl

mezar taşlarında en çok görülen başlık türü fes başlıklı mezar taşlarıdır. Kullanılan Fes türleri: Mahmûdi Fes, Azîzi Fes, Hamîdi Fes'tir.

Mahmûdi Fes: II. Mahmut dönemi, fesli mezar taşlarının en ihtişamlı dönemidir. Bu devir feslerinin üst kısmı alt kısmına göre daha geniş yapıdadır. Alışılmış fes tarzının dışında birden fazla püsküle sahiptir. II. Mahmut'un her tarafından püsküller sarkan fesinin olduğu bilinmektedir. Bu dönemin fesi 'Mahmûdi Fes' olarak adlandırılmaktadır.²⁷

Azîzi Fes: II. Mahmut'un küçük oğlu Sultan Abdülaziz döneminde ise fesin yapısında bir takım değişiklikler görülür. Bu dönemdeki fesler üst kısmı gayet dar ve basık kısa fesler olarak kendini gösterir. 'Azîzi Fes' olarak adlandırılan bu fes padişah tarafından kullandığı gibi halk tarafından da kullanılmıştır.

Hamîdi Fes: Fes çeşidinin sonuncusu olan 'Hamîdi Fes' Abdülhamid döneminin fesidir. Azîzi Fes'in aksine daha yüksek bir fes olup, üst kısım alt kısmına göre daha dar bir şekildedir.

Feslerin toplumun her kesimi tarafından kullanılmış olması bu dönem mezar taşlarında da başlıkların benzer şekilde olmasını beraberinde getirmiştir. Kavuk ve sarıklarda olduğu gibi feslerde toplumun farklı statülerine ait kişilerin kullandığı başlık türlerinin mezar taşlarında kullanılmaması mezarın hangi guruba veya meşrebe ait olduğunu anlama bakımından zorluk çıkarmaktadır. Yalnız fes türlerinin çeşitliliğin bilinmesi hangi padişah dönemine ait olduğunu anlama bakımından kolaylık sağlamaktadır.

---

²⁷ İzzet Kumbaracı, 'Serpüşlar', s 35

(Resim 6) Fes örnekleri

III.1.4. Dini Semboller (Taçlar)

Mezar taşlarında görülen başlıkların, kişilerin meslekleri yanında bağlı oldukları meşrepler hakkında bilgi vermesi toplumdaki hoşgörü ve inanca gösterilen saygının bir ifadesidir. Kişilerin bağlı olduğu guruba ve iştigal ettiği mesleğe göre şekillenen ve sembolik anlamlar taşıyan mezar taşı başlıkları tarikat mensuplarına göre de bir takım mistik anlamlar ifade eden semboller taşımaktadır. Mesela Mevlevilerin uzun külahları mezar taşlarına da yansımıştır. Eğer kişi mevlevihanede bizzat vazifeli ise bu külah mezar taşı başlığında bulunurken başka mesleklerle uğraşıp da sadece intisap edenlerin mezar taşlarında mesleği ile ilgili başlık kullanılır ve Mevlevi sikkesi taşın gövdesine kazınırdı. Bu durum diğer tarikatlar içinde geçerlidir. Kadiri ve Nakşî tarikat mensuplarının mezar taşlarının başlıkları müjganlıdır. Kadiri tarikatı mensuplarının mezar taşlarında sadece intisap edenlerde kadiri gülü bulunmakta ve meşrebin kollarına göre etrafında ki desen değişmektedir. Mesela Kadiriliğin Rumi kolunun sembolü sekiz terkli taç ve ortasında ki kadiri gülü kabartmasıdır. Başka bir kolu olan Muhibbine ait taşta ise on sekiz köşeli yıldız görülürken kimilerinde de bu yıldız etrafı destarlı tacın içine oturtulmuştur. Bayramiler ise altı terkli taç giyerler ve taşlarına da bunu kazıtırlar. Nakşîlerin mezar taşlarında müjganlı Nakşî tacı görülmektedir. Sümbülî kolunun kurucusu Sümbül

Sinan Efendi'den dolayı bu yola intisap edenlerin mezar taşlarında sümbül motifi görülür.²⁸

Diğer tarikatlara ait mezar taşlarında ise başlarındaki terk sayısına göre ayırt edilebilir. Örneğin Bayramiler altı Celvetîler on üç terkli mezar taşı kullanmışlardır. Bunların dışında mezarda yatan kişinin meşrebini ifade eden sembollerden değil kullanılan eşyalardan da anlamak mümkündür. Mesela Bektaşî mezar taşında on iki köşeli teslim taşı ile teber ve keşkül gibi tarikat eşyaları görülebilmektedir.

Tarikat taşları içinde en ilginç gurup ise Melâmîlere(Hamzavîler) ait olan mezar taşlarıdır. Bu tarikat özel derviş tacı ve giysilerini reddettiği için mezar taşlarında başlık bulundurmazlar. Melamîler tamamıyla gizlilik esasına uydukları için ancak ölümlerinden sonra 'bî ser-ü pa(başsız, ayaksız)' denilen bu özel mezar taşları sayesinde tanınırlar.²⁹

(Resim 7) Şahide üzerinde görülen dini sembol örnekleri

III.1.5. Kadın Başlıkları

Bir mezar taşına ilk baktığımızda dikkatimizi çeken unsur mezarda yatan kişinin cinsiyetine göre şekil almış başlıktır. Erkek mezar taşlarında kullanılan başlık

²⁸ Yağmur Dergisi, Sayı 21, Ekim 2003

²⁹ Ahmet Turan Alkan, 'Mezar Taşları, Sonsuz Hayata Yolculuk', İstanbul , s 54-55

kadın mezar taşlarında inceliğin ve zarafetin sembolü olarak çiçek demeti şeklini almıştır. Genellikle basık yarım küre şeklinde veya üçgen sivri uçlu olan bu başlıklar bazen dilimli ya da halkalı olabilmekte ve ekseriyetle dönemin desen üslubuna göre bezenmekteydi.

Kolye, gerdanlık gibi ziynet eşyaları şeklinde işlenen bu başlıklarda lale, gül, karanfil, nergis, şakayık, çiçek açmış erik ve badem dalları, çan çiçeği gibi birçok türde zarif çiçek bu başlıklara büyük ustalıkla işlenmiştir. Kadın şahidelerinin hemen hemen hepsinde bu tür bitkisel üslupla bezeme görülür. Bu durumun en büyük dezavantajı ise mezar taşı başlıklarının zaman ve gurup ayrımının kolaylıkla yapılamamasıdır. Yalnız tarikat mensubu kadınların mezar taşlarında tarikat sembolü olan işaretler (örn: Kadiri gülü, sümbülî sümbülü) mezar taşlarına işlenmiş ve bunlar ayırt edici bir unsur olarak kolaylık sağlamaktadır.

(Resim 8) 19. Yüzyıl Kadın Başlıkları Örnekleri

III.1.6. Diğer Başlıklar

Mezar taşlarından en ilginç olanlarından biri de lahana ve enginar formunda tezyin edilmiş üstüvani taşları olarak da adlandırılan taşlardır. Baş ve ayak taşında kullanılan bu lahana formunun mazisi Çelebi Mehmet dönemine kadar gitmektedir. O dönemin meşhur Lahanacılar Takımı ile Merzifonlu Bamyacılar Takımının karşılaşması daha sonraki yıllarda da bu takım adlarını unutulmaz kılmıştır. Mezarda yatan kişinin Osmanlı'nın bu meşhur takımının bir üyesi veya yakını olduğu için bu şekil kullanılmıştır.³⁰

Diğer bir mezar taşı örneği de yazısız mezar taşlarıdır. Bunlar cellâtlara ait mezar taşlarıdır. Her ne kadar mahkeme kararına bağlı olarak infaz yapsalar da

³⁰ Sızıntı Dergisi, Sayı: 294, Temmuz 2003

üzerine beddua edilmesini engellemek için bu mezar taşı üzerine herhangi bir bilgi yazılmaz.

Osmanlı mezarlarında bir kısım mezar taşı başlıklarının kırık olduğu görülür. Bunlar yeniçerilere ait mezarlardır. III. Murat döneminden sonra bozulmaya başlayan yeniçeri ocakları II. Mahmut döneminde ‘Vakay-ı Hayriye’ ile kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra yeniçerileri anımsatan her ne varsa tahrip edilmiş ve bunlardan mezar taşları da nasibini almıştır. Bugün yeniçerilere ait çok fazla sağlam mezar taşı görmek mümkün değildir.

III.2. Mezar Taşı Kitabeleri

III.2.1. Mezar Taşı Kitabelerinin Bölümleri

Mezar taşları, ölen kişiyi hayattakilere unutturmamak, tanıttirmek ve merhum ruhuna Fatihalar, dualar okutturmak için yapılmıştır. Bu yüzdendir ki mezar taşlarının yola bakan kısımları daha süslü ve dikkat çekicidir. Hatta bazı mezar taşları şahideleri daha iyi görülebilmeleri için yola paralel biçimde çevrilerek yerleştirildiği görülmektedir. Yani makbul olan mezar yeri yol kenarına yakın ve daha iyi görülebilen yerlerdir. Buna mukabil mezarlığın daha iç kısımlarında kalan mezarlar içinde bu istek geçerli olup, buna çare olarak mezar şahidelerinin bir kopyasını yol kenarlarına görülebilecek şekilde yerleştirmekte bulunmuştur.

Cami, türbe, medrese, kervansaray, çeşme gibi mimari eserlere ve mezar taşlarına kabartma veya oyma tekniğiyle yapılan eserin kimliği, tarihi ve menşei hakkında bilgi veren yazılara ‘kitabe’ denir. Mezar taşı şahideleri de abidevi eserler olarak nitelendirdiğimiz mezarların kitabeleridir. Taş işlemeciliğinin, yazı sanatının, dini ve ebedi ifadelerin yer aldığı bu eserler aynı zamanda tarihinde yapı taşlarıdır.

Bundan dolaydır ki bir mezar taşına baktığımızda bulunduğu dönemin kültürü, sanatı ve üslubu hakkında önemli bilgiler öğrenebiliriz.

Osmanlı mezar taşlarının dili Osmanlıcadır. Fakat 1600'lü yılların öncesinde Arapça yazılmış taşlara da rastlanmaktadır. Ama yine de korunabilmiş ve günümüze ulaşmış taşların büyük bölümü Osmanlıca yazılmıştır. Kullanılan dil, dönemin üslubu ve bağlı bulunulan meşrep sembolleri bakımından birbirine benzer özellikler taşıyan mezar taşlarını kişisel özelliklerin taşta yansısıyla da birbirinden ayırabiliriz. Mezar taşı kitabelerinin bölümleri şöyledir:

1. Başlık ve semboller
2. Serlevha(yakarış)
3. Kimlik
4. Dua
5. Tarih

(Resim 9) II. Mahmut Haziresi, 19. Yüzyıl Mezar taşı kitabe örneği

III.2.1.1. Başlıklar ve Semboller

Toplumun hemen hemen her tabakasından, her mesleğinden, her meşrebinden, sosyal statü olarak her gurubundan kişinin toplanmış olduğu mekânlardır mezarlıklar. Kişiler, bağlı olduğu gurubun sembollerini veya bulunduğu statünün gereği olan başlıklarını mezar taşı şahidelerine yansıtarak aralarında benzerlik bulmuşlardır.

Mezar taşına baktığımızda bize belli ettiği ilk şey ait olduğu kişinin cinsiyetidir. Erkek mezar taşında başlık bulunurken kadın mezar taşlarında zarafet ve inceliğin sembolü olan çiçek demetleri bulunur.

III.2.1.2. Serlevha(Yakarış)

Bu kısımda Allah'ın kuvvet ve kudreti ile bekasına işaret eden yahut ölümün mukadder olduğunu belirten cümlecikler bulunur.³¹

Osmanlı'da resmi yazışmalara Allah'ın ismi ve besmele ile başlanırdı. Bu bazen 'O'(Allah) anlamına gelen 'Hû' lafzıyla veya 'Hû'nun esmaü'l Hüsna ile kullanıldığı ifadelere de dönüşebilirdi. Bu kullanılış biçimi mezar taşı serlevhalarında da yer almıştır. Allah'ın adı ile mezar taşı düzenlemesine başlanarak kişinin acizliği, duaya ihtiyacı olduğu yakarış olarak dile getirilmiştir.

Mezar taşı kitabelerinde besmele ile başlayan taşlar bulunmakla birlikte genellikle kullanılan ifade 'Hû'dur. 'Hû' Türkçe manasıyla 'O'(Allah) anlamına gelmektedir. 'Hû' ya gösterme adı diyenler olduğu gibi zat adı diyenlerde vardır. Bu adı Allah'ın en büyük adı sayanlarda olmuştur.³² Kur'an'da duyan, gören, gücü yeten gibi sıfatlar 'O' adına dönüşerek ifade edilir. Nitekim Haşır Suresi 22. ayette: 'Allahtır gerçek ilah! Ondan başka yoktur ilah. Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. O rahmandır, rahimdir.' ifadeleri bu sıfatların dile getirilmesini yansıtır.

Genellikle 'Hû' lafzı ile birlikte kullanılan ifade 'bâkî'dir. Bâkî: ebedi, daimi, sonu gelmez, sonsuz anlamına gelir. Fenânın tersidir. Buna göre 'Hüve'l Bâkî' 'O, kalıcıdır, sonsuzdur.' manasındadır. Bu Kur'an-ı Kerîm'de Rahman Suresi 26.

³¹ Süleyman Berk, 'Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları, Zamanı Aşan Taşlar', İstanbul, Kasım 2006, s 34

³² Mehmet Zeki Kuşoğlu, 'Mezar Taşlarında Hüve'l Bakî', İstanbul 1984, s 84

Ayette ‘yerin üzerinde olan herkes fanidir.’ Cümlesiyle açıkça ortaya konmaktadır. Yine kitabelerde ‘Hû’ lafzı ile kullanılan ifadeler: ‘Hüve’l Hayyu’l-lezî Lâ yemût, Hüve’l Hayyu’l Bakî, Hüve’l Hallaku’l Bakî, Bâkî Hüdâ, Dost Cümle Fani, Hüve Ni’me’l Gafûr, Hüva’llahu’l Bakî’ gibi çeşitli örnekleri vardır.

Derviş mezarlarında ise durum biraz daha farklıdır. Yalnızca Bektaşî ve Mevlevî mezarlarında ‘Hû Dost’ veya ‘Hak Dost’ gibi ifadelere rastlanır. Bunun yanı sıra sadece tarikat mezarlarında görülen bereket ve bolluğu ifade eden ‘El-Feyyaz’ ya da bağışlama anlamına gelen ‘El-Gaffar’ gibi yazılar bulunur.³³ Diğer bir farklı durum ise yazının istifinde görülür. İstif derviş başlığı şeklinde olduğu gibi tarikat sembolü sayılan işaretleri çevreleyen biçimde de yazılmaktadır. Örneğin ‘Hû’ lafzının arasına Bektaşî teslim taşının yerleştirilmesi veya Kadiriliğin sembolü olan gülün çevresine yazının yerleştirilmesi gibi.

III.2.1.3. Kimlik

Mezarın kime ait olduğunun belirtildiği kısımdır. Bu kısımda kişinin yalnızca adının yer aldığı örnekler olduğu gibi ünvanları ile birlikte anılan isimlerin çokluğu söz konusudur. Erkekler için kullanılan ünvanlardan bazıları ‘ağa, bey, efendi, paşa, molla’ gibi saygınlık belirten ifadelerdir.

Metfun olan kadınların isimleri ise eşi veya babası ile birlikte anılmaktadır. Bunun yanı sıra kitabede eşi yahut babasının sosyal hayattaki konumu ile ilgili bilgilere de yer verilmektedir. ‘Hanım, hatun, tûti, dudu, kalfa’ gibi ünvanlarda kadınlar için kullanılan saygınlık ifadeleridir.

---

³³ Güney, agk, s 25

III.2.1.4. Dua

Ölüler için dua onları hayırla yâd etmektir. Onları iyiliklerle anıp, hatalarını söylememe prensibi hadislerde geçmektedir. Hz. Aişe validemizden rivayet edilen bir hadisi şerifte Peygamberimiz (sav) "Bir arkadaşınız öldüğü zaman onu bırakın, onu gıybet edip ayıplamayın." (Ebu Davud, Sünen, Edeb, 49, c. IV, s. 275), "Ölülerinize sövmeyiniz." (Buhari, Cenaiz 96) buyurmuştur. Bu sayede hem geride kalanların huzur bulması hem de kitabeyi okuyanların Allah'ın öğrettiği dualarla onları anması ve mağfiret istemesi sağlanmış olur. Kitabelerdeki ifadelerde ümit ile dua hakimdir. Ve herkesin Allah'ın rahmetine muhtaç olduğu daima tekrarlanmaktadır.³⁴

Ölümü hatırlatmak, dünyaya meyletmemek ve hesaba çekilmeden nefis muhasebesi yapmak için kişinin mezar ziyareti yapması peygamber efendimiz(s.a.v.) tarafından hadislerde bildirildiği islam büyükleri tarafından da sık sık hatırlatılmıştır. Nitekim hadis-i şerifte buyurulduğu gibi 'kabirleri ziyaret etmek isteyen etsin; çünkü kabir ziyareti (dünya bağını kırar) bize ahireti hatırlatır.' (Tirmizi, Cenaiz, Ebu Davud Cenaiz 77)

Dua isteme biçimleri kitabelerde değişik şekillerde olduğu gibi genellikle şu dört temel biçimde görülür:

- 'Ruhu için ve kaffe-i ehl-i iman ervahı için el-fatiha' gibi kullanımlar tüm insanlar için dua isteme biçimidir.
- Dua isteğini daha güçlü ifade etmek için 'bi hürmeti' sözcüğü eklenmektedir.
- Allah rızası anlamına gelen 'rızaen'lillah' tabiri kullanılarak dua istenmesi

³⁴ Hüseyin KUTLU, 'Kaybolan Medeniyetimiz: Hekimoğlu Ali Paşa Cami Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları', Kasım 2005, s 19

- Ölünün ruhunu yüceltmek amacıyla çoğunlukla ‘şerif’ nadiren de ‘kutsi’ gibi sıfatlar kullanılır.³⁵

III.1.5. Tarih

Tarih satırı kitabelerin en alt bölümünde bulunur. Kitabelerin bu kısmında sadece ölüm yılı yer alırken bir kısmında da ölüm yılı ayıyla birlikte tam olarak belirtilir. Doğum tarihi ise birçok kitabede genellikle yer almaz. Ölüm tarihinin tam olarak verildiği örneklerde ay adı kısaltılabilir. Eğer kişi ayın ilk günü ölmüş ise ölüm tarihi rakam ile değil ayın ilk günü anlamına gelen ‘gurre’ sözcüğü ile ayın son günü ölmüş ise ayın son günü anlamına gelen ‘selh’ sözcüğü ile belirtilir. Ayrıntıların yer aldığı kitabelerde ise kişi haftanın hangi günü ölmüş ise veya ölümü mübarek gün ve gecelere rastlamışsa tarih satırında yer alır. Mezar taşı kitabelerinde kullanılan takvim hicri takvimdir. 19. yüzyıl sonlarına doğru ikinci bir tarih verilerek miladi takviminde yer aldığı örnekler vardır.

Arabî aylar son dönemlerde kısaltılarak mezar taşlarında şöyle yer almıştır:

Muharrem: ‘mim’

Safer: ‘sad’

Rebi’ul evvel: ‘ra-elif’

Rebi’ul ahir: ‘ra’

Cemaziye’l evvel: ‘cim-elif’

Cemaziye’l ahir: ‘cim’

Recep: ‘ba’

Şaban: ‘şın’

³⁵ Laquer Hans peter *‘İstanbul’da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları*, çev. Selahattin Dilidüzgün, 1997, s 93

Ramazan: ‘nun’

Şevval: ‘lam’

Zi’l Ka’de: ‘zil-elif’

Zi’l Hicce: ‘zal’³⁶

Bu ay kısaltmalarının dışında yine ayın içindeki bazı zaman dilimlerini gösteren ‘gurre ve selh’ sözcükleri dışında ‘evâil(ilk)’, ‘evâsıt(orta)’, evâhir(son)’ ifadeleride kitabelerde yer almıştır.

Başka bir tarihlendirme usulü de ebcet hesabı ile yapılmaktadır. Bu usulde arap harflerinin her birinin sayısal değerine göre oluşturulan ifadeler tarih belirlemede kullanılır. Bu ifadeler bir kelime, bir cümle, bir, mısra olabildiği gibi bir beyitte olabilmektedir. Bu şekilde yapılan tarihlendirmeye ‘tarih düşürme’ denildiği gibi ‘manen tarih vermek’ de denir.

III.2.2. Mezar Taşında Kullanılan Dil ve Yazı Tipleri

Mezar taşlarındaki yazı; kimlik bilgileri, tarih, dua, yakarış gibi bilgileri içerir. Ölen kişinin hatırlanması, gelecek nesillere tanıtılması maksadıyla veya arkasından iyi bir şekilde yâd edilmesi düşüncesiyle kompoze edilmiş yazı metinleridir. Gelenekselleşmiş bu adet Türklerde Göktürk alfabesiyle yazılmış Yenisey Abidelerine kadar dayanmaktadır. Anadolu’da ise Selçuklular ve Beylikler döneminde içerik ve form yönünden zenginleşen mezar taşları 15. yüzyılda Osmanlı sanatı üslubuyla klasik çizgisini kazanmaya başlamıştır.

---

³⁶ Güney, agk, s 29

Osmanlı mezar taşlarındaki yazı dönemin üslubunu, edebi özelliklerini yansıtmaması bakımından tarihi belge niteliğindedir. Dönemin şairlerinin kaleme aldığı edebi yazılar, Kur'an-ı Kerim'den ayetler veya güzel sözler hattat tarafından üsluplaştırarak hüsn-ü hatın en güzel örneklerini yansıtacak şekilde yazılır. Sanat eseri niteliği kazanan yazılar mermer ustasının elinde düz bir taş görünümünde olan mermere abidevî bir eser olarak kazınarak tarih sahnesinde yerini alır.

Mezar taşlarında her zaman güzel yazı örneklerine rastlamamakla birlikte genellikle yazı kalitesi ve istif çeşitliliği açısından mükemmel denebilecek eserler görülür. Celî Sülüs, Celî Ta'lik yazı çeşitleri mezar taşlarında en çok kullanılan yazı türleridir. Bunların dışında Kûfi, Celî Rik'a yazı çeşitleri de kitabeler üzerinde yerini almıştır. Bunlardan Ta'lik yazının kitabelerde çokça tercih edilmesinin sebeplerinden biri harekesiz olmasından dolayı diğer yazı çeşitlerine göre mermere daha kolay işlenmesidir. Ayrıca sanatta üslup sahibi hattatlar 18. yüzyıl ile birlikte kitabelere imza atma geleneğini başlatmışlardır. Bu tarihten önce birçok mezar taşında 'ketebe' imzası bulunmamaktadır.³⁷

III.3. Mezar Taşı Şahideleri

Mezar taşı üzerinde baş ve ayak taşından oluşan kısımdır. Malzeme olarak lahitte kullanılan taşla aynı malzemedен müteşekkil olup üzerinde bir takım bilgilerin yer aldığı kitabe bulunur. Kitabe bazen şahidenin iç kısmında yer alırken bazen de dış kısmındadır. Bunun dışında belirleyici özellik olarak başlıklarda (kavuk, taç, kadın başlıkları) şahide üzerinde yer alan unsurlardır.

Biçimsel olarak şahideler üç ana guruba ayrılmaktadır.

---

³⁷ Özcan, agk, c 2, s 59

III.3.1. Sütun Biçimli Şahideler:

Üstüvani olarak da adlandırılan bu şahideler silindirik ve çokgen biçimleri ile dikkat çeker. Ayak şahideleri daha sade olan bu türde baş şahidelerinde kavuklar bulunur. Kavuksuz olarak da yorumlanmış silindirik şahideler mevcuttur. Lahitten yükselen silindirik şahidelerin yanı sıra yerden yükselen şahideler olarak iki türdür. Yerden yükselen şahidelerde pek süsleme görülmezken lahitten yükselen şahide de titizlikle işlenmiş süsleme öğelerine rastlanır.

(Resim 10) 19. yy II. Mahmut Haziresi, sütun biçimli şahide örneği

III.3.2. Lahit ile Bütünleşen Şahideler:

Lahit ile bütünleşerek yekpare bir görünüme sahip olan bu türde farklı uygulamalar söz konusudur. Bu şahide tipinde lahitten yükselen bir konsol ya da üçgen alınlık biçiminde geçiş öğeleri mevcuttur. Dış yüzeyde lahit ile bir bütün gibi başlarken konsol veya alınlık bölümünden sonra silindirik, dikdörtgen sütun biçiminde veya düz şahide olarak yükselmektedir.³⁸

(Resim 11) 19. yy II. Mahmut Haziresi, Lahit ile bütünleşen şahide örneği

³⁸ Güney, agk, s 75

III.3.3. Düz Şahideler:

Dikdörtgen biçimli olan bu şahide türünün üst kısmı sivri ve kemerli olarak yorumlanmıştır. Süsleme unsurlarının yüzeyin geniş ve düzgün olması sebebiyle en çok görüldüğü şahide türüdür. Yine kitabelerin de yer aldığı bu şahidelerde iç veya dış kısımlarda yazı bulunur.

(Resim 12) 19. yy Fatih Camii Haziresi, Düz şahide örneği

III.4. Mezar Yan Taşları(Kaideler)

Mezar taşı planında baş ve ayak taşı dışında kalan yan taşlardır. Kuzey ve güney yan taş olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Tüm mezar çeşitlerinde görülebilen yan taşlar süsleme açısından genellikle aynı şekilde bezenir. Bazen güney taşını kuzey taşına göre daha fazla süslendiği görülür. Yan taşlar üzerindeki süsleme dönemlere göre farklılıklar gösterse de 19. yüzyılda rozetler, sıralanmış

meyve tabaklar, simetrik kompozisyonlar, sembolik ifadeler yan taşlarda yer alan bezemelerdir.

III.5. Mezar Taşında Malzeme, Teknik ve Ölçüler

19. yüzyıl Osmanlı mezar taşlarının malzemesi mermer olmuştur. Bunun dışında başka malzeme genellikle kullanılmamıştır. Fakat bazı yer mezar türlerinde kesme taştan yapılmış şahidelere rastlanmaktadır.

Lahit mezar süsleme örnekleri zemin oyulmak suretiyle alçak kabartma olarak meydana getirilmiştir. Şahidelerde ise aynı bezeme tekniğinin kullanıldığını söyleyebiliriz.

Mezar taşı kitabesi hazırlanırken yazı önce edebi bir şekilde kaleme alınır ve hattat tarafından yazılır. Kâğıt üzerindeki metin mermere geçirilmek üzere iğne ile delinir. Daha sonra kömür tozunun bulunduğu kese delikli kâğıt üzerinde gezdirilerek desenin taş üzerine geçmesi sağlanır. Çekiç ve çelik kalem ile zemin oyularak desen kabartma şeklinde mermere üzerinde yer almış olur.³⁹

Mezar taşı ölçüleri ölen kişinin boyu ile orantılı olarak yapılırdı. Yalnız sipariş usulü dışında yapılan mezar taşlarında boyut genellikle hep aynı olurdu. Önemli kişilerin mezarlarının büyüklüğü ise bazen gereğinden fazla olduğu görülmektedir.

---

³⁹ Berk, agk, s 42

IV. BÖLÜM: MEZAR TAŞLARINDA KULLANILAN MOTİFLER

IV.1. Bitkisel Motifler

IV.1.1. Servi

Akdeniz ve çevresinde yetişen yaz ve kış yeşil kalabilen bir ağaç olan servi mezarlıklarda en çok rastladığımız ağaç türlerindedir. Kendine özgü bir kokuya sahip olan servi bu kokusu ile de haşerelerin üremesine de engel olmaktadır. Ayrıca kurak yerlerde yetişebilmesi ve uzun süre susuzluğa dayanabilmesi sebebiyle mezarlıklarda tercih edilmiştir.⁴⁰

Servi ağacının görünüm farklılıkları da bu ağaca ayrıca sembolik anlamlar yüklemektedir. Genç servi ağacının görünümü ile yaşlı servi ağacının görünümü bu sembolik anlam yüklemenin temel nedenidir. Genç servide gövde üzerinde yeşil olan kısım daha çok ve yere daha yakın bir durumdadır. Ağacın yaşı ilerledikçe bu yeşil kısımlar yukarı doğru çekilmekte ve gövde kısmı uzamaktadır. Böylece yapraklar daha üst kısımlarda kümelenmiş durumda görünmektedir. Bu, insanın dünyadan elini eteğini çekmesi, maddiyattan sıyrılıp maneviyata yükselmesi yani Allah'a yaklaşması olarak tasvir edilir.

Ölümsüzlük sembolü olarak görülen servi mezarlıkların ağaçlandırılmasının yanı sıra mezar taşlarının süslenmesinde de çok tercih edilen bir motiftir. Süslemede daha çok bahar dalları ve üzüm asmaları üzerine dolanmış olarak kompoze edilir. Sanatkârların anlamlı bir buluşu olarak bu ikililer uhrevi hayatla dünyevi hayat sembollerinin estetik bir surette iç içe geçmişliğini hatırlatır.⁴¹

⁴⁰ Cevdet Çulpan, *'Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Edebiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler'* İstanbul 1961, s 16-17

⁴¹ Prof. Dr. İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *'Türk Sanatında Tezhip'*, İstanbul 2007, c 1, s 82

Servi ağacı tasavvufta düzgün ve uzun duruşu ile Kur'an'da ki Allah lafzının yazılışının ilk harfi olan 'elif'e benzetilmekte ve vahdet-i vücut'un bir işareti olarak kabul edilmektedir.⁴² Servi dik duruşu ile de doğruluğu ve dürüstlüğü simgelemektedir.

Servi diğer ağaç dalları gibi rüzgârda kolay kolay sallanmaz. Bu hali ile servi sabrın ve temkinin sembolüdür. Ayrıca rüzgârda çıkardığı 'hu' sesi ile de Allah'ı zikrettiğine inanılır. Servinin en üst dalının eğri durması ise yaratanın karşısında boynu bükük kalmayı, acziyeti ifade eder.

Bazı mezar taşlarında sembolizm daha ileri gitmiştir. Mesela mezar taşı üzerindeki servi içine servi motifi doğumda ölen kadını ve çocuğunu sembolize etmektedir.⁴³

(Resim 13) Bayezit Camii Hazîresi, 19. yy, Ayak taşında servi ağacı örneği

⁴² Yağmur Dergisi, Sayı 21, Ekim 2003

⁴³ Ali Rıza Özcan, *'Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi'*, İstanbul 2007, s 70-71

IV.1.2. Hayat Ağacı

Hayat ağacı çok eski dönemlerden itibaren birçok medeniyet tarafından kullanılmış ve değişik anlamlar yüklenmiş bir motiftir. Ölümsüzlük sembolü olan hayat ağacı eski Yakın Doğu sanatında, Orta Asya'da, Yahudilik ve Hıristiyanlık inançlarında yaygın olarak kullanılmıştır.⁴⁴

Hayat ağacı motifine İslam sanatında da farklı sembolik anlamlar yüklenmiştir. Bu ağacın en üst dallarının Kur'an-ı Ker'im'de geçen Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinde yükselmiş olduğu 'sidret'ül-münteha'ya kadar ulaştığı söylenir. Miraç ile ilgili bu hadise de Hz. Muhammed'in bu ağacın ötesine(cennet'ül-me'va) geçtiği belirtilir.⁴⁵

Selçuklular ve Beylikler döneminde de kullanılan hayat ağacı motifi cenneti sembolize eder. Ağacın dalları arasındaki narlar cennet meyvelerini, kuşlar ise cennet kuşlarını işaret eder. Osmanlı döneminde tezhip sanatında pek görülmeyen bu motif daha çok çini ve taş işlemeciliğinde yer alır.

Mezar taşları üzerinde gördüğümüz hayat ağacı bolluğu, bereketi ve cenneti simgeleyen bir motiftir. Hayat ağacı ve dallarındaki kuş motifleri ile tasvir edilmiş haliyle ölümün kendisini temsil etmekte ve kişinin Allah katına yükselmesini sembolize etmektedir.

---

⁴⁴ Özkeçeci, agk, s 80

⁴⁵ Özkeçeci, agk, s 80

IV.1.3. Hurma Ağacı

Mezar taşlarında resmedilen ağaç cinslerinden olan hurma meyveli bir ağaç türüdür. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen cennet tasvirlerinde en çok adı geçen meyvelerden olan hurma, mezar taşlarına nakşedilmesiyle ölen kişinin cennet nimetleriyle mükâfatlandırılması arzusu güdülmüştür. Mezar taşı üzerinde görülen hurma ağacı mutlaka meyveye durmuş şekilde yer alır veya hurma dalları koparılıp bir kâse içinde sunulmak üzere hazırlanmış olarak tasvir edilir. Bu dalından koparılmış hurma dalları aynı zamanda ölümü hatırlatmaktadır.

Genellikle ayak taşları üzerinde görülen hurma motifi taşı bütünüyle saracak şekilde resmedilir. Meyve salkımları arasında yukarı doğru kıvrılan ince dallar ve çok dilimli iri yapraklar kompozisyonun parçası olarak taş üzerinde yer alır. Bu bol meyve veren dallar aynı zamanda bereketin ve üremenin de sembolik işaretidir.

(Resim 14)

Bayezit Camii Hazîresi, 19. yy, Ayak taşında servi ağacı örneği

IV.1.4. Meyve Motifleri

Mezar taşlarında en çok resmedilen motifler arasında meyveler önemli bir yer tutmaktadır. Meyve motifleri bir bakıma ölen kişiye yapılan dua anlamındadır. Kur'an-ı Kerîm'de bahsedilen cennet nimetleri arasında yer alan meyveler mezar taşlarına da nakşedilerek kişinin öteki âlemde bu nimetlerle mükâfatlandırılması istenmektedir. En'am suresi 99. ve 141. ayetlerinde bahsedilen bu meyveler arasında üzüm, zeytin, nar, hurma yer almaktadır. Genellikle meyve tabağı içinde resmedilen bu meyvelerin dışında armut, erik, limon, şeftali, kayısı, ceviz gibi meyvelerde bulunmaktadır. Yine Tîn suresi 1. ayette bahsedilen incir de bu guruba dâhil olan meyvelerdendir.

Meyve geleceğin tohumunu bünyesinde taşıması dolayısıyla hayat, bolluk ve bereketi temsil eder. İslam dini esaslarına göre insanın dünya hayatının meyvesi ebedi cennet hayatıdır. Bu sebeple meyve sembol olarak Allah'a dönüşü de ifade eder.

Meyve motifi mezar taşında baş ve ayak taşları üzerinde yer alır. Bazen de lahtın yan kısmında aynı şerit üzerinde sıralanmış tabaklar içerisinde değişik meyve kompozisyonlarına da rastlanır.

(Resim 15) Mezar yan taşı üzerinde görünen sıralanmış meyve motifleri

IV.1.5. Çiçek Motifleri

a) Lale

Batı Türkleri bütün çiçekleri taşkın bir muhabbetle seviyordu. İslam medeniyeti camiası içinde mimaride, çinide çiçeği müstakil unsur olarak ele alıp tamamıyla hususi ve şahsi bir tezyinat âlemi ihdas eden yalnız Türklerdir. Fakat lale bu çiçek muhabbetini gölgede bırakmış, başlı başına bir âlem olmuştur.⁴⁶ 18. asır bu asil ve zarif çiçeğin devri olup bir asır onun adıyla anılmıştır.

Lalenin Osmanlı süsleme sanatına girişi kitap sanatları yoluyla olmuştur. 16. yüzyılda yuvarlağa yakın olan formlar gittikçe uzayarak 18. yüzyılda aşırı uzun kadehler halini almıştır.⁴⁷

Osmanlıcada lalenin yazıldığı ‘lam, elif ve he’ harfleriyle Allah ve hilal kelimelerinin de yazılabiliyor olması ve ebced hesabına göre değerlerinin aynı olması, Türklerin bu nadide çiçeği kutsallaştırmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bir dal üzerinde sadece bir lalenin olması da vahdeti yani birliği hatırlatması bakımından önemlidir. Dolayısıyla lale bu sembolizmin neticesinde cami, çeşme ve mezar taşlarında süsleme unsuru olarak çokça kullanılmıştır. Askerlerin savaşa giderken giydikleri giysilere, kullandıkları zırhlara da bu motifi işledikleri görülür.

Mezar taşları üzerinde yazının yanında yer alan lale saksı içerisinde tasvir edilmiştir. Bunun yanında saksı içinde olmayıp simetrik şekilde yerleştirilmiş formlarda vardır.

Lale genellikle vazo veya saksı içerisinde diğer çiçek çeşitleriyle bir arada kullanılarak kompozisyon oluşturulur. Bunlardan Hz. Peygamberin remzi olan gül ile

⁴⁶ M. Uğur Derman, ‘18. Asırda Lale’, İstanbul 2006, s 9

⁴⁷ Atilla Yusuf Turgut, ‘18. Yüzyıl Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler’(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2003, s 48

tevhidi temsil eden lalenin birlikte kullanılması kelime-i tevhit manasına gelir.⁴⁸ Yine bu kompozisyon repertuarı içerisinde lale ve gülün yanı sıra karanfil ve yıldız çiçeği de yer alır. Saksı veya vazo içerisindeki bu tasarımlar simetrik ve serbest kompozisyon şeklinde uygulamalara sahiptir.

b) Gül

Gül, bütün devirlerde gerek bahçelerde gerekse sanatımızda klasikleşen ve çiçek denildiğinde ilk akla gelen türdür. Sivilize edilmiş motif olarak süsleme sanatımıza pek erken devirde giren gül bulunduğu devir sanat akımına uyarak gittikçe doğadaki şekline yaklaşmıştır. 15. yüzyılda başlayan natüralist eğilimle çini ve taş işlemeciliğinde bilhassa mezar taşları üzerinde görülmeye başlayan çiçek motifleri artmıştır. Bunlardan gül her devir için seçkinliğini korumuştur.⁴⁹

Türk-İslam inancına göre gül Hz. Muhammed'i temsil eder. Yunus Emre 'sordum sarıçiçeğe' ismiyle bilinen ilahisinde çiçeklere 'gül sizin nenüz olur?' diye sorar ve şu cevabı alır: 'çiçek ey' dür derviş, gül Muhammed terüdür.'⁵⁰ Hz. Muhammed'in gülü çok sevdiği ve teninin gül koktuğu bilinmektedir. Bu yüzden ki 'verd-i Muhammedî veya gül-i Muhammedî' isimleri verilen gül kokusu O'nun kokusu olduğuna inanılır.⁵¹

Gülün son derece güçlü bir sembolik bir anlama sahip olması ve cennet çiçeği olarak anılması dolayısıyla kadın veya erkek fark etmeden her mezar taşı üzerinde rahatlıkla kullanılmıştır. Örneğin bir Şeyh'ül-İslam'ın kavuğunun kenarına gül motifi işlenerek o sevginin belirtilmesi gibi. Gül; sarık, kavuk ve diğer başlık türlerinde sıkça gördüğümüz bir motiftir.

⁴⁸ Kutlu, agk, s 9

⁴⁹ Özkeçeci, agk, s 76

⁵⁰ Faruk Taşkale, El Sanatları Dergisi, sayı:2,2006,s 144

⁵¹ Özcan, agk, c 2, s 73

Eğer mezar taşında hiç açmamış bir gül goncası yer alıyorsa veya ayak taşı üzerinde kırılmış bir gül goncası motifi işlenmişse bu hiç evlenmeden ölen bir bayanı temsil etmektedir. Kadın mezar taşlarında gül motifi oldukça yaygındır. Mezar taşı şahidesinin tepesinde ekseriyetle gül motifi kullanılır. Baş taşı üzerinde gerdanlık şekli verilen kısım yine güllerle bezenir. Bunun dışında gül diğer çiçek türleri ile beraber kompozisyon oluşturacak şekilde düzenlemelerde görülür. Bir saksı veya vazo içerisinde karanfil, lale, yıldız çiçeği gibi değişik çiçek türlerinin bulunduğu tasarımlar simetrik veya serbest şekilde düzenlenir. Yani 19. yüzyılın süsleme sanatının vazgeçilmezi olan gül, bu devir mezar taşlarında önemli ölçüde yerini almıştır.

c) Diğer Çiçekler

19. yüzyıl mezar taşları tezyininde dönemin üslubuna uygun olarak en çok rastladığımız çiçek gül olmasına karşın diğer çiçek türleri de taşlar üzerinde yer almıştır. Bunlardan karanfil gül ile kompoze edilerek taşlar üzerinde yer alan çiçektir. Bunun dışında gerek kompozisyon içinde yer alan, gerekse kendi halinde taşlarda bulunan çiçeklere de rastlanır. Bunlar arasında sümbül, şakayık, çan çiçeği zambak, süsen, yıldız çiçeği, çiçek açmış erik ve badem dalları gibi birçok çeşit görülür.

Mezar taşlarında gördüğümüz diğer bir tür ise ters lale ya da ağlayan gelin olarak adlandırılan çiçektir. Daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yetişen bu çiçek gelinlik çağında ölen genç kızları sembolize eder.⁵²

---

⁵² Özcan, agk, c 2, s 75

IV.2. Mesleki Semboller

Mezar taşları üzerinde yer alan şekil ve semboller ölen kişinin meşrebi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra iştiğal ettiği meslek hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin mesleği denizcilik olan bir kişinin mezar taşında; gemi direği, yelken, gemi çapası, zincir, halat, Osmanlı Denizcilik Arması gibi sembolik motifler kullanılır. Gemi direğinin kırık biçimde tasvir edilmesi kişinin artık hayatla bağlantısının kesildiği anlamına gelmektedir. Zincir ve halatlarla mezar etrafının çevrili olması denizci mezar taşlarında sık rastlanan bir tasvirlemedir.

Diğer bir tür ise kalemiye sınıfı olarak nitelendirdiğimiz, geçimini bu yolla sağlayan kişilerdir. Bunlar; tarihçiler, vak'a nüvisler, Osmanlı devlet dairesi ve ıslahatına dair eser yazarlar, gazeteci ve aydınlar, şairler ve yazarlardır.⁵³ Bu sınıfa mensup olan kişilerin mezar taşlarında kamyş rulo kâğıt, hokka, mıstar, makta, kitap gibi kullandıkları alet ve eşyalar tasvir edilmiştir.

(Resim 16) 19. yy, II. Mahmut Haziresi, Askeri mezar taşı örneği

⁵³ Özcan, agk, c 2, s 37

(Resim 17) II. Mahmut Haziresi, 19. Yüzyıla ait denizci mezar taşı örneği

IV.3. Geometrik Motifler

Daha çok 15. yüzyıl mezar taşlarında gördüğümüz geometrik bezeme daha sonraki dönemlerde azalarak etkisini kaybetmiştir. 19. yüzyıl mezar taşlarında bitkisel bezemeler hâkim olsa da geometrik unsurlar nadiren görülür. Üç, dört, beş, on altı ve daha çok kollu çarkifelek, madalyonlar, rozetler, mühr-ü Süleyman, geometrik geçmeler mezar taşları üzerinde yer alan bezemelerdir.

IV.4. Rûmîler

Rumiler yaklaşık 9. yüzyıldan itibaren Türk sanatında hemen hemen her dönemde ve alanda görülen motifler olmuştur. Bu motif Anadolu Selçukluları zamanında geliştirilmiş ve uzun süre her malzeme üzerinde kullanılmıştır. 19. yüzyıl mezar taşlarında ise çok fazla olmamak kaydıyla tamamen rumi kompozisyonların yer aldığı örneklere rastlanmaktadır.

IV.5. Diğer Motifler

IV.5.1. Kandil

Mezar taşları üzerinde çokça gördüğümüz kandil motifi Anadolu'da mezar taşı süslemesinde yaygın olarak kullanılmıştır. İlk örneklerinde Selçuklular döneminde rastladığımız kandil, tarih süreci boyunca birçok farklı türde resmedilerek taşlar üzerinde yer almıştır. Bu kandillerin hemen hemen hepsi, ekseriyetle yan taraflarında bulunan üç halkadan bağlanarak zincirle asılı durumda tasvir edilmiştir.

Kandiller mezar taşlarına konularak ölen kişinin yolunun veya kabrinin aydınlık olması temenni edilmiştir. Kimi örneklerde ise kandil motiflerinin üzerine Allah lafzının yazıldığı görülmektedir.

Kandil motifinin mezar taşlarının üzerinde yer almasının en büyük nedenlerinden biri de Kur'an-ı Kerim'de bahsinin geçiyor olmasıdır. Nitekim Nur suresi 35. Ayette kandilden şöyle bahsedilmektedir: 'Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, ne yalnız doğuya, ne de yalnız batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin

ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.’

IV.5.2. Hançer

İlgi çeken mezar taşı motiflerinden biri de hançerdir. Hançer normal hayatta yakın dövüşte kullanılan, ucu sivri, kın içinde muhafaza edilen bir savunma aletidir. Mezar taşı üzerinde ki tasvirleri de hep aynı şekildedir. Kın içerisinde ve hançerin uç kısmı ayakucuna bakacak şekilde yerleştirilmiş biçimdedir.

(Resim 18) 17. yy hançerli mezar taşı örneği, Şehzade Camii Haziresi

Üzeri açık mezarlarda mezar taşının yan kısmında yer alan hançer motifi üzeri kapalı lahit mezar taşlarında üst kısımda yer alır.

16. ve 17. yüzyıllarda bulaşıcı hastalıktan ölen çocuk sandukalarının üzerleri kumaş desenleri ile kaplanır. Bel kısmına işlenen kemer üzerine kama veya hançer motifi işlenirdi. Bu motif kişinin hayatının kısa sürdüğü anlamına gelmektedir. Bu motif Orta ve İç Asya'da kullanılmış olup kurban, yemin, itaat ve sadakat gibi anlamlara gelmektedir. Ölünün ruhunun şeytan ve kötü ruhlardan korunduğuna inanılması bu motifin mezar taşı üzerinde kullanılması sebeplerindedir.⁵⁴ Hançerin kın içerisinde durarak tasvir edilmesi kişinin hayat ile bağının kesildiği anlamına gelmektedir.

---

⁵⁴Özcan, agk., c 2, s 74

SONUÇ

Türklerde önemli bir sanat şubesi olan mezar taşları, tarih süreci içerisinde Orta Asya'da 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bölgesel, dinsel ve kültürlerin etkisi altında kalarak değişimler geçirmiştir.

Orta Asya'da görülen kurganlar gelecek yüzyıllarda kümbet ve türbelerin, balballar ise kitabelerin temelini teşkil etmiştir. Osmanlı mezar taşları her ne kadar önceki kültürlerin özelliklerini taşısa da gerçek form ve karakterini erken dönem Osmanlı mezar taşlarında yakalamıştır.

Klasik devir mezar taşları ağır başlı bir anlatım içerisinde benzer özelliklere sahip mezar taşı örneklerinin verildiği bir yüzyıl olmuştur. 18. yüzyıl ortalarına kadar devam eden bu ağır başlı üslup Batı kültürünün etkisi ile değişime uğrayarak ampir ve rokoko üslubunda eserler verilmeye başlanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde barok ve rokoko üslupları Türk sanat zevki ile birleşerek diğer yüzyıllardan farklı mezar taşı örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda mesleki semboller ön plana çıkarak birebir mezar taşları üzerine uygulanmıştır. Sembolizm en üst seviyede kullanılarak değişik tasvirlemelere gidilmiştir.

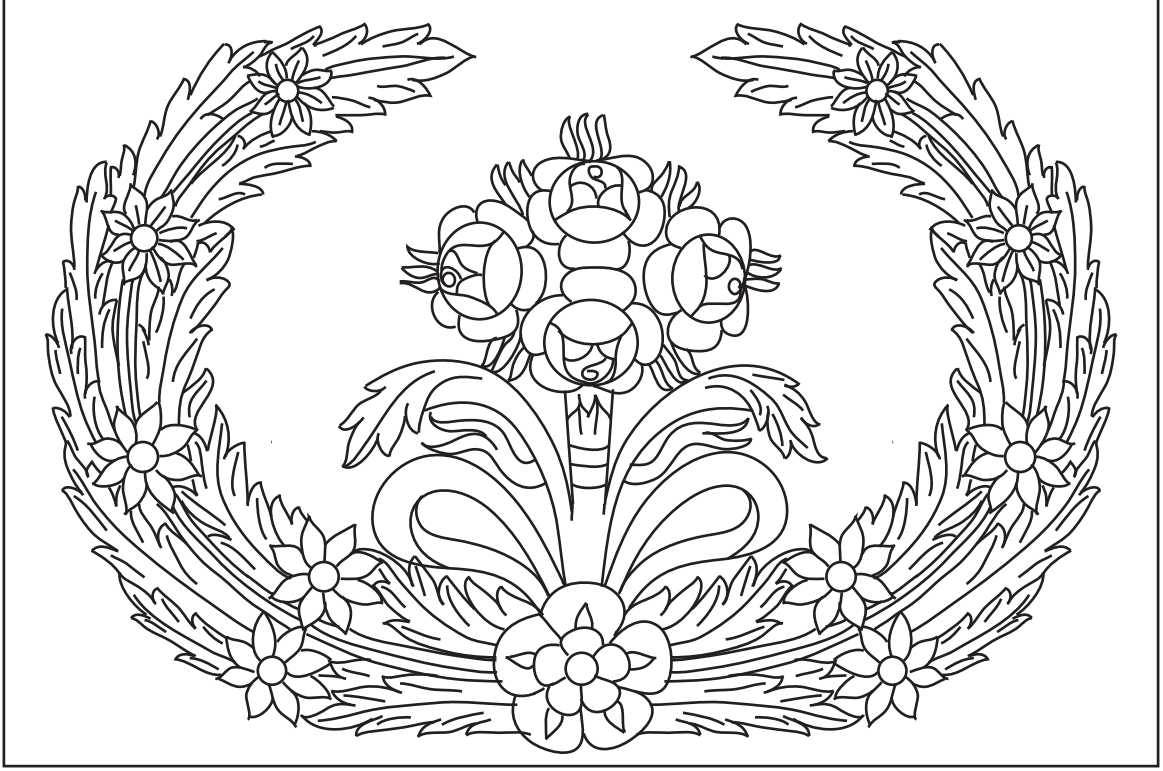
Milli kültürümüzün nesiller boyu devam edegelmiş belgeleri olan mezar taşları, geleneksel ve kültürel etkileri yansıtmasının yanında tarihli olmaları ile de Türk sanatının öncesi ve sonrası hakkında bilgi vermesi açısından tarihi belge niteliği taşırlar. Böylesine önemli kültür varlıklarımızın gelecek nesillere aktarılması için yetkililer ve araştırmacılar tarafından gereken önemin verilmesini ve çalışmalar yapılmasını temenni ediyorum.

KATALOG

Fotoğraf 1

Ön ve yan taşlarda yer alır.

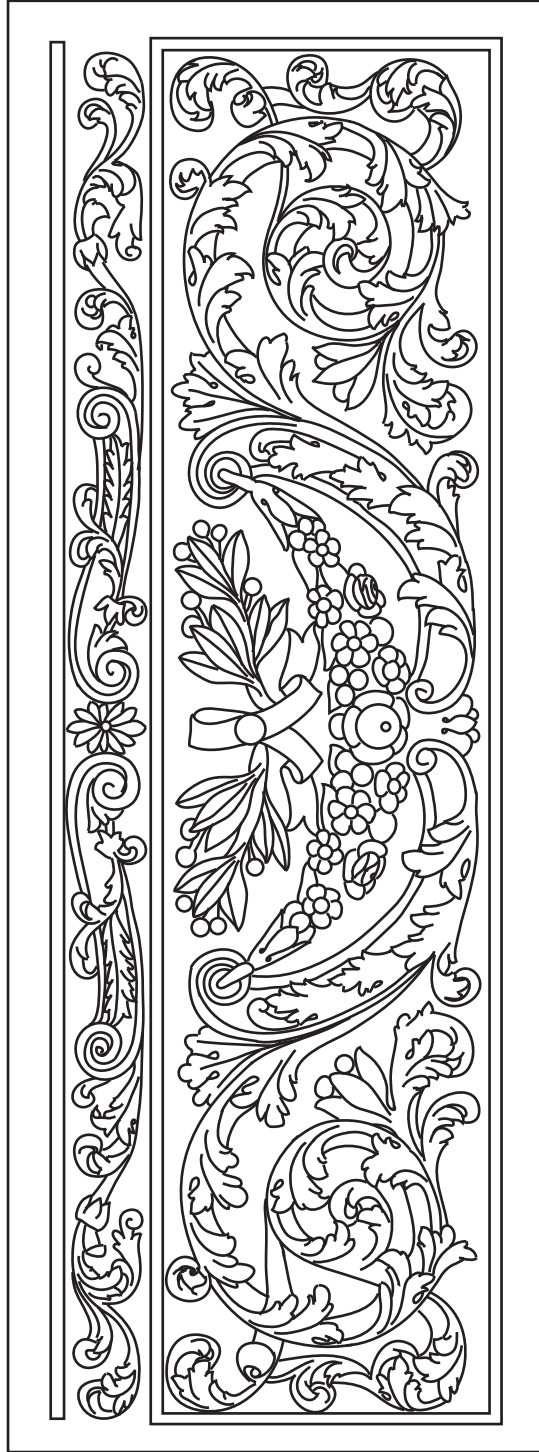
Çizim 1

II.Mahmut Haziresi, XIX yy, H 1282

Kadın mezar taşı örneğidir. Pehleli mezar taşı olarak yapılan eserde şahideler lahit üzerinde benzer özelliklere sahiptir. Kaideler üzerinde farklı büyüklükte buket şeklinde gül motifine yer verilmiş, yapraklarla çerçeve içerisine alınmıştır. Ayak taşında üzüm asmaı görölür. Yine güller şahideler arasında yer alan motiftir.

Fotoğraf 2

Çizim 2

Ahmet Raşit Efendi,

II.Mahmut Haziresi, XIX. yy, M 1893

Lahit mezar çeşidine örnek teşkil eder.

Yan taşlarda bulunan bezemede gül

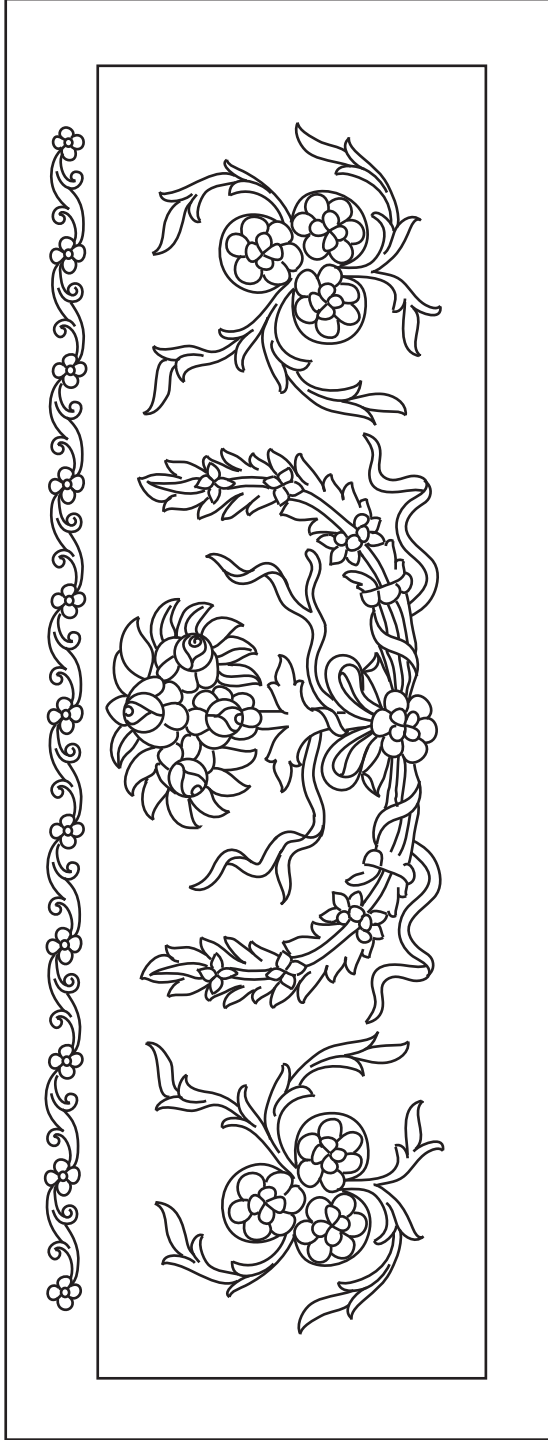
motifine yer verilmiş,kıvrık dallar

kullanılmış ve zeytin dalı kompozis-

yon içerisinde yer almıştır.

Fotoğraf 3

Çizim 3

Mehmet Paşa,

II.Mahmut Haziresi, XIX. yy, M 1871

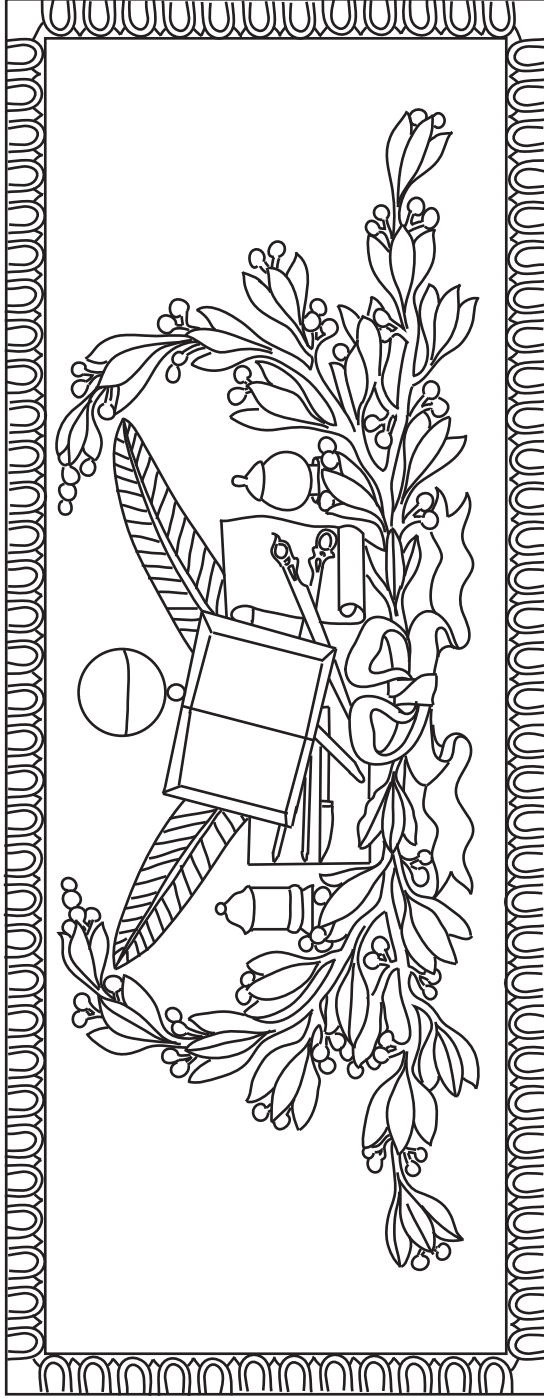
Lahit mezar çeşidine örnek teşkil eder.

Yan taşlarda bulunan bezemede buket halinde gül motifine yer verilmiştir.

Kordelalarla süslenen mezar taşında üçlü grup halinde penç motifine yer verilmiştir. Üstüvani şekilde lahitten yükselen aynı büyüklükte şahidelere bu mezar örneğinde görülür.

Fotoğraf 4

Çizim 4

Sadullah Paşa,

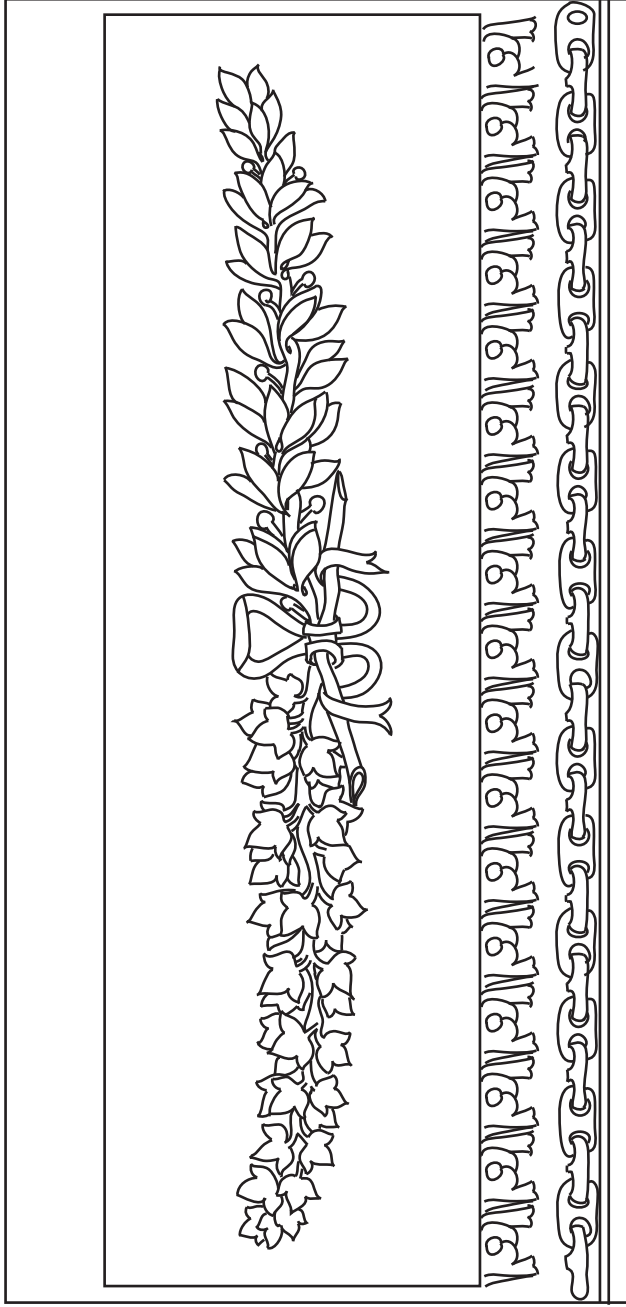
II.Mahmut Haziresi, XIX. yy, M 1890

Lahit mezar çeşidine örnek teşkil eder. Yan taşlarda bulunan bezemede kişinin kalemiye sınıfına dahil olduğu anlaşılmaktadır. Zeytin dalları içerisinde kullanılan sembolik motiflerle güzel bir tasvirleme yapılmıştır. Şahideler üstüvani formda aynı büyüklükte lahit üzerinde yer almıştır.

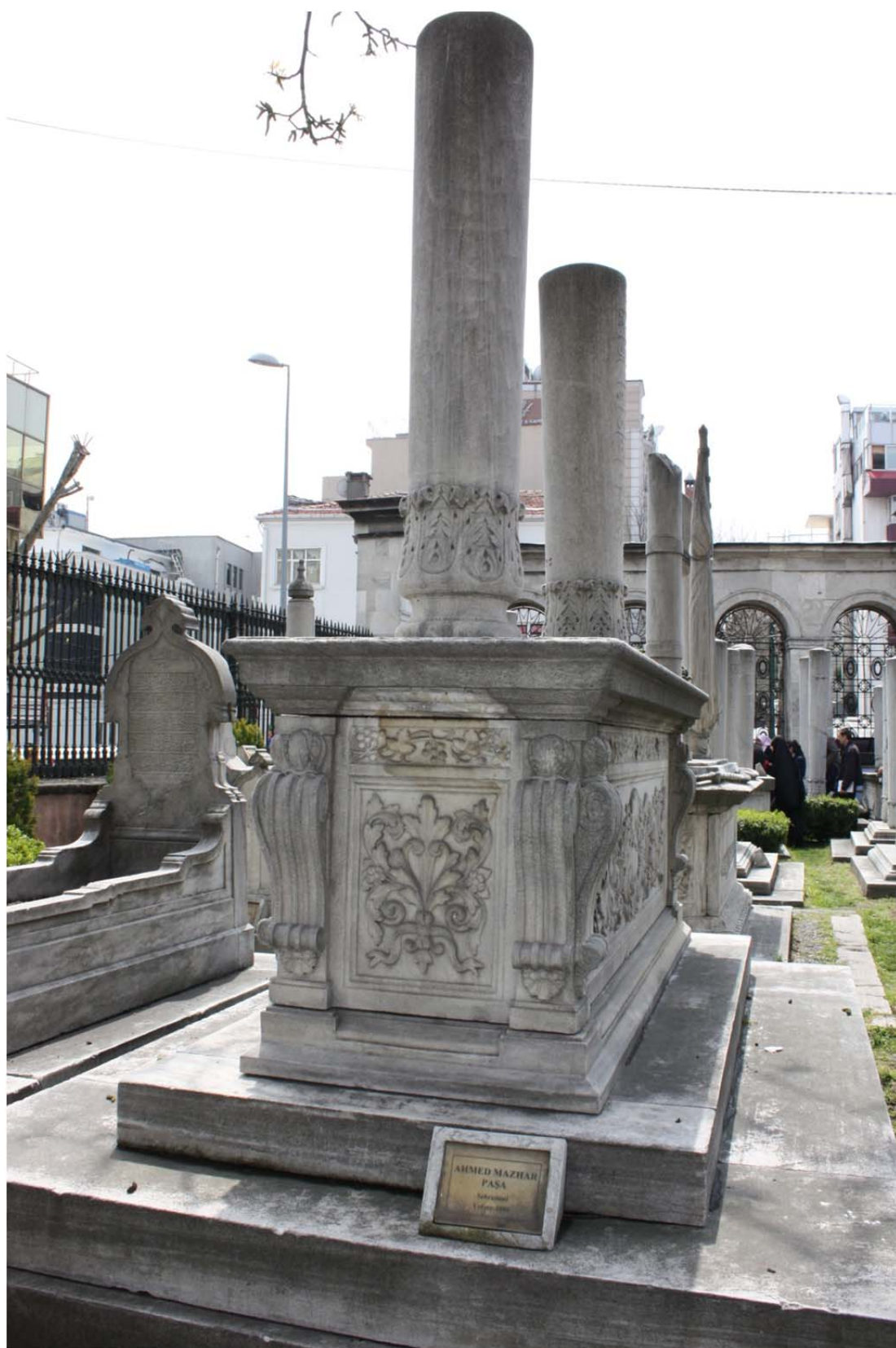

Fotoğraf 5

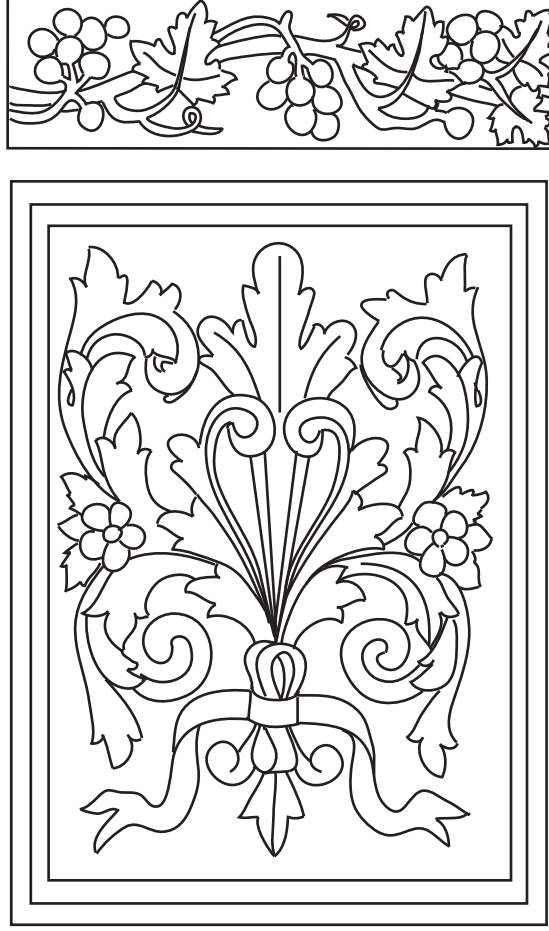

Çizim 5

II.Mahmut Haziresi, XIX. yy, H 1306
Lahit mezar çeşidine örnek teşkil eder.
Denizci bir kişiye ait mezar olduğu
tasvirlemeden kolayca anlaşılmaktadır.
Zincir, halat, bayrak, kırık gemi direği
mezar taşı üzerinde bulunan tasvirleme
motifleridir. Yan taş üzerinde kordela
ile bağlanmış simetrik zeytin dallarına
yerverilmiştir.

Fotoğraf 6

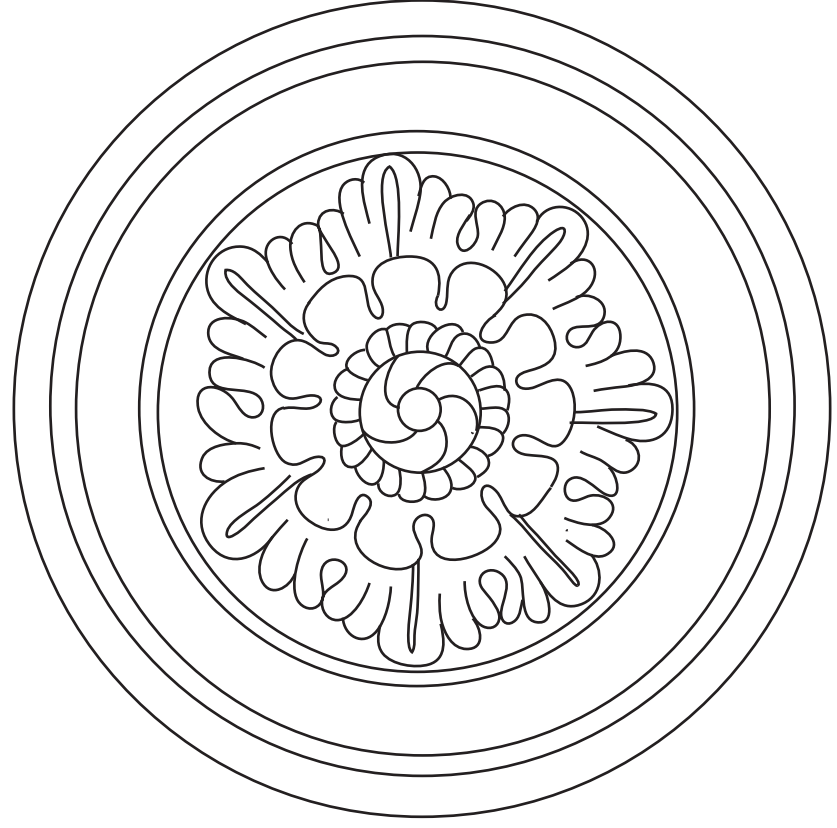
Çizim 6

II.Mahmut Haziresi, Ahmet Mazhar Paşa, XIX yy, M 1888

Lahit mezar çeşidine örnek teşkil eder. Ön kaide de yer alan kompozisyonudur. Dönemin özelliğine uygun olarak kıvrık dal ve kordelalarla bezenmiş bir eserdir. Bordür ile çerçevelenen mezar taşında meyveye durmuş üzüm asması yer alır. Yan taşlarda bu kompozisyona benzer olarak tezyin edilmiştir.

Fotoğraf 7

Çizim 7

Şehzade Camii Haziresi, XIX yy

Mezar yan kaidesinde bulunan rozet örneği

Fotoğraf 8

Çizim 8

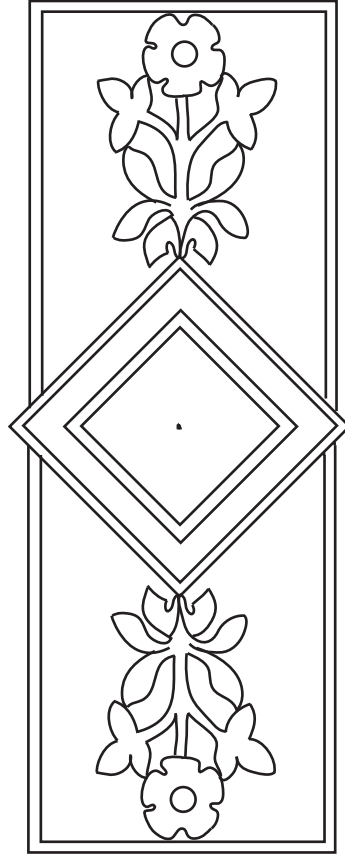
Süleymaniye Camii Haziresi,
XIX yy

Mezar yan kaidesinde bulunan kompozisyon örneğidir. Ortada bir rozet bulunurken iki yanda simetrik bir şekilde saksı içerisinde yerleştirilmiş naturalist üslupta çiçek motifleri bulunur. Klasik üslupta tasarlanmış kompozisyonda lale ve zerrin motifleri yer alır.

Fotoğraf 9

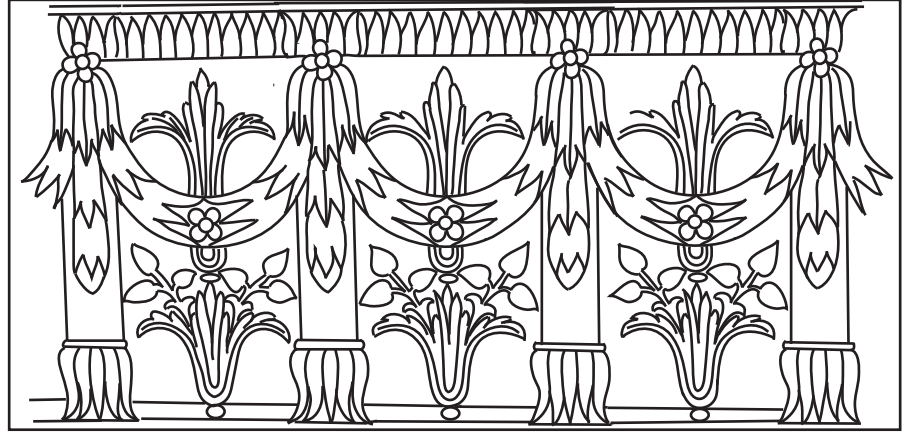
Çizim 9

II. Mahmut Haziresi, XIX yy, env. 77

Lahit mezar üzerinde yer alan düz şahide örneğidir. Özgün tarzda yapılmış bir bezemeye sahiptir. Şahide üst kısmında nar motifine yer verilerek farklı bir düzenlemeye gidilmiştir.

Fotoğraf 10

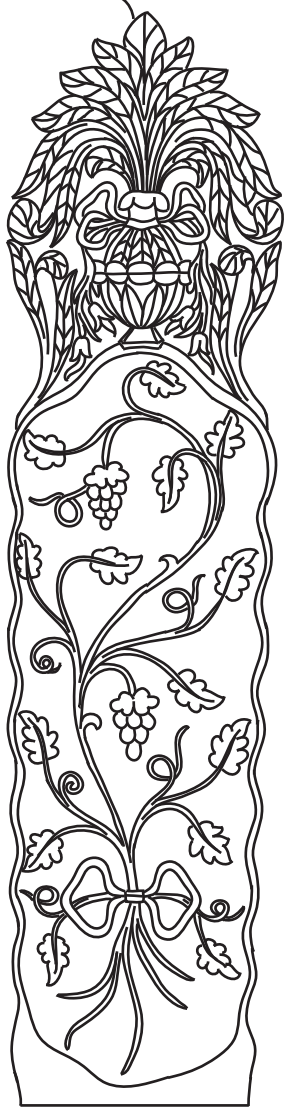
Çizim 10

Bayezıt Camii Haziresi, XIX yy, H 1236

Şahideli mezar taşı örneğidir. Bütün yan ve ön kaideleri saracak şekilde desen tekrar edilerek bezeme yapılmıştır. Değişik tarzda yapılan kompozisyonda raport desen sütunlar arasında yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 11

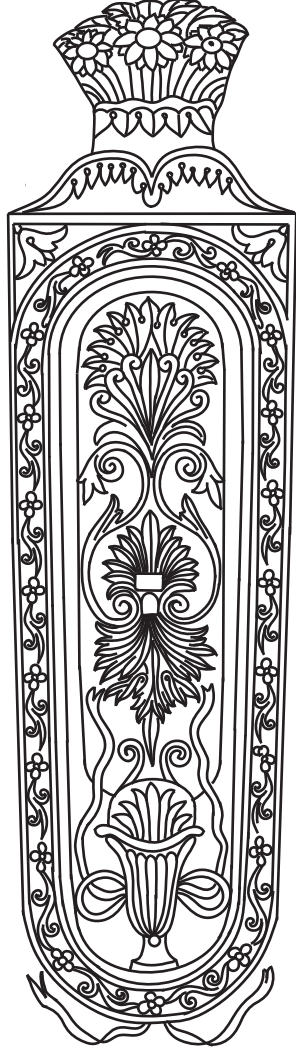
Çizim 11

Süleymaniye Camii Haziresi, XIX yy

Şahide üzerinde görülen bezemede üzüm asması meyveye durmuş şekilde tasvir edilmiştir. Taşın tepe kısmında vazodan çıkmış yaprak motifleri yer alır.

Fotoğraf 12

Çizim 12

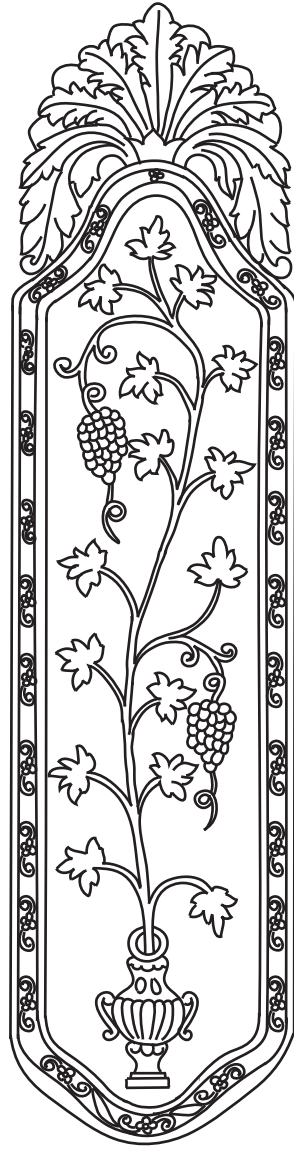
Süleymaniye Camii Haziresi, XIX yy

Kadın mezar taşı şahidesine örnek teşkil eden bu eserde vazo, yapraklar ve çiçek motifleri kullanılmıştır. Şahide bordür ile çerçevelenmiştir.

Fotoğraf 13

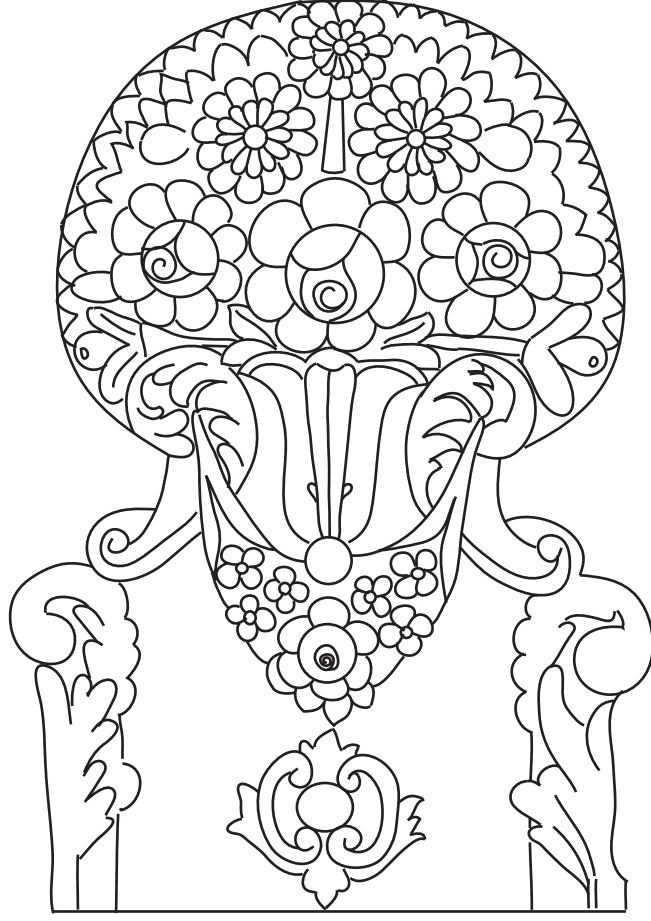
Çizim 13

Fatih Camii Haziresi, Teranedil Hanım,
H 1319

Ayak taşı üzerinde yer alan bu bezemede meyveye durmuş üzüm asmaı saksı içerisinde resmedilmiştir. Bordürle çerçvelendirilmiş şahidenin tepesinde yaprak motifi ile düzenleme yapılmıştır.

Fotoğraf 14

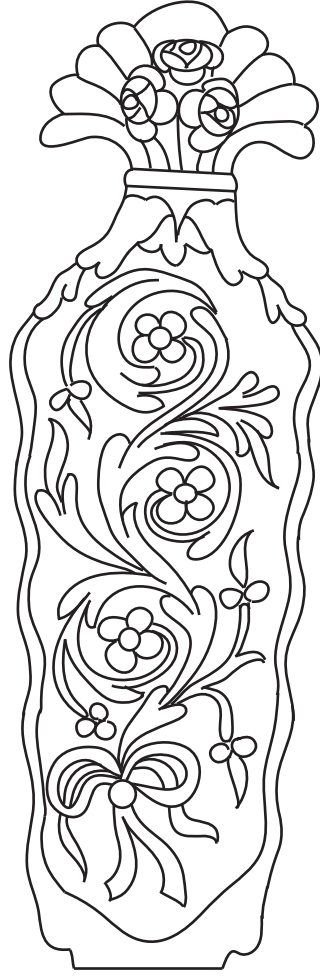
Çizim 14

Süleymaniye Camii Haziresi, XIX. yy

Kadın mezar taşı örneği olan şahidede baş kısmında buket halinde gül motifi kullanılmıştır. Kolye şekli verilen kompozisyon taşa boyun kısmına yerleştirilmiştir. Kıvrık yapraklarla kompozisyona hareketlilik kazandırılmıştır.

Fotoğraf 15

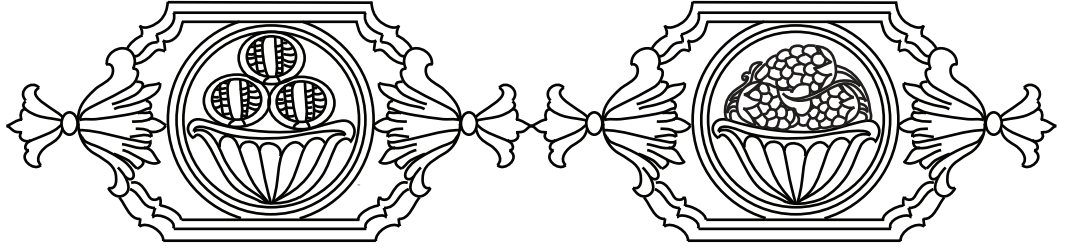
Çizim 15

Süleymaniye Camii Haziresi, XIX. yy

Şahidenin başlık kısmında gül motifi kullanılmıştır. Kordela ile başlayan bitkisel bezeme helezonlar çizerek yukarı doğru devam etmiştir.

Fotoğraf 16

Çizim 16

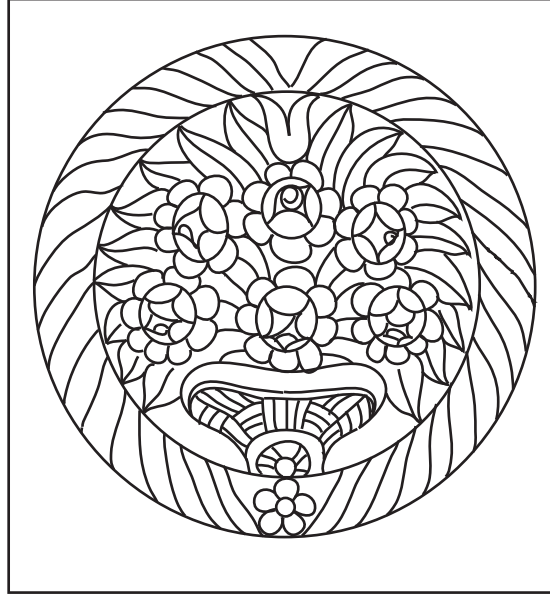
Şehzade Camii Haziresi, XIX. yy

Mezar yan taşı üzerinde bulunan sıralanmış meyve tabaklarında üzüm ve nar meyveleri yer almıştır. Tabaklar rozetlerle çerçeve içine alınmıştır.

Fotoğraf 17

Çizim 17

Şehzade Camii Haziresi, XIX. yy

Ön kaidede bulunan rozet içerisinde sepete yerleştirilmiş güller yapraklarla zenginleştirilmiştir.

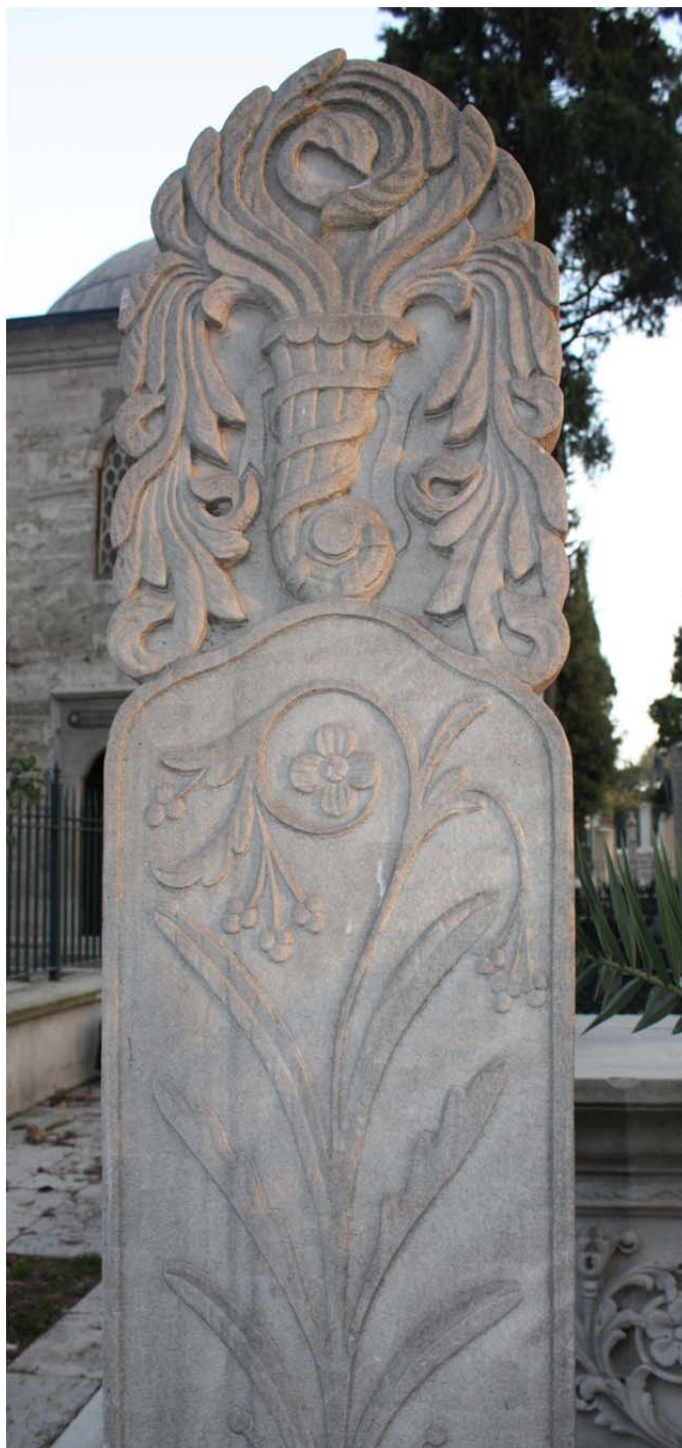
Fotoğraf 18

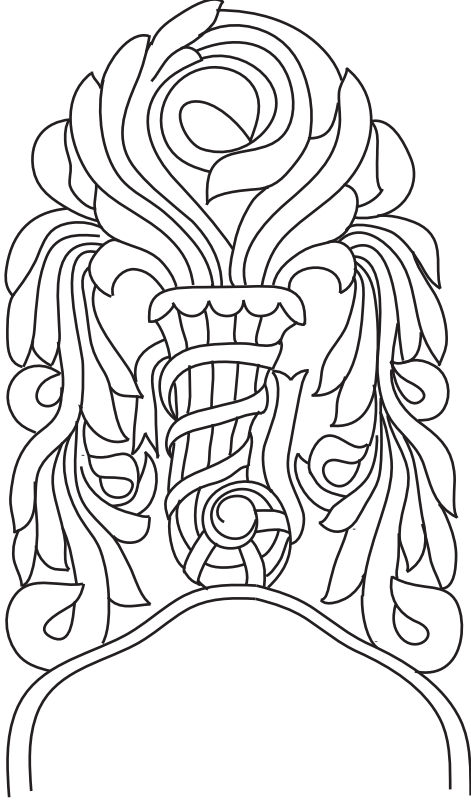
Çizim 18

Fatih Camii Haziresi, XIX. yy

XIX. yy karakteristiğini yansıtan bu çalışmada kıvrık yaprak motifine yer verilmiştir. Mezar taşı kaidesinin ön taşıdır.

Fotoğraf 19

Çizim 19

Fatih Camii Haziyesi, Saadet Hanım, H 1320

Kadın başlıklarına örnek teşkil eden bu şahidede yaprak motifleri kullanılmıştır.

Fotoğraf 20

Çizim 20

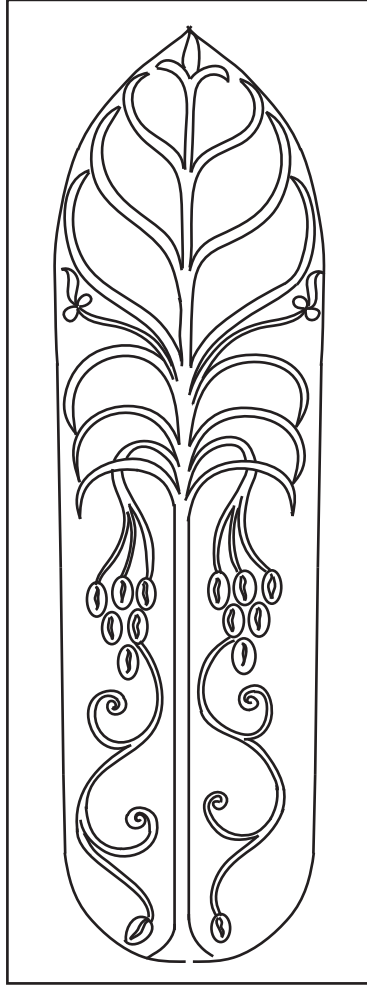
Fatih Camii Haziresi, Ömer Subhi Bey,
XIX. yy, H 1311

Düz şahide örneği olan bu mezar taşında özgün formda başlık kullanılmıştır.
Bordürlerle çerçevelenen şahidede meyveye durmuş üzüm asmaları yer alır.

Fotoğraf 21

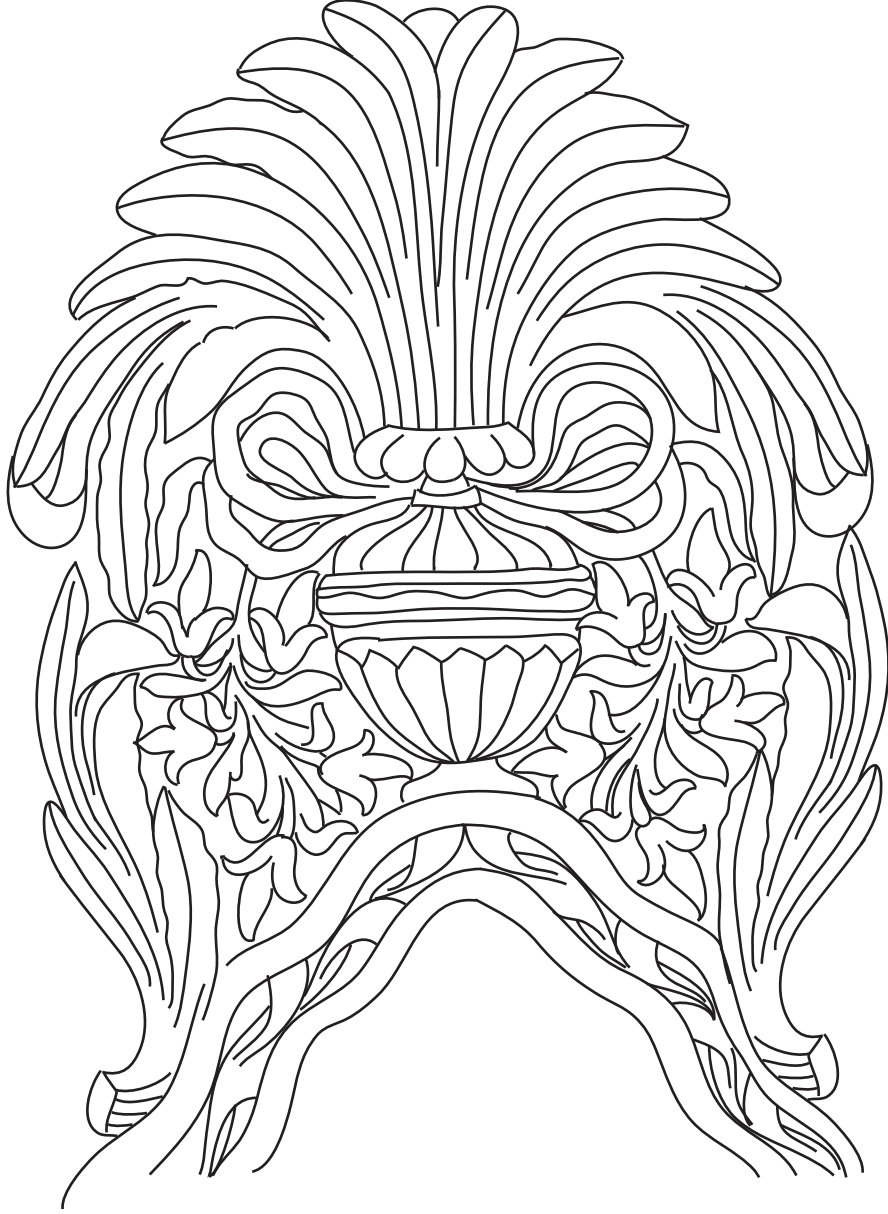
Çizim 21

Süleymaniye Camii Haziresi, XIX.yy

Ayak taşı üzerinde meyveye durmuş şekilde tasvir edilen hurma ağacı motifi.

Fotoğraf 22

Çizim 22

Süleymaniye Camii Haziresi, XIX.yy

Kadın mezar taşı örneği olan bir şahidedir. Başlık kısmında yer alan saksı içerisinde yapraklar değişik formda çıkarak kompoze edilmiştir.

Fotoğraf 23

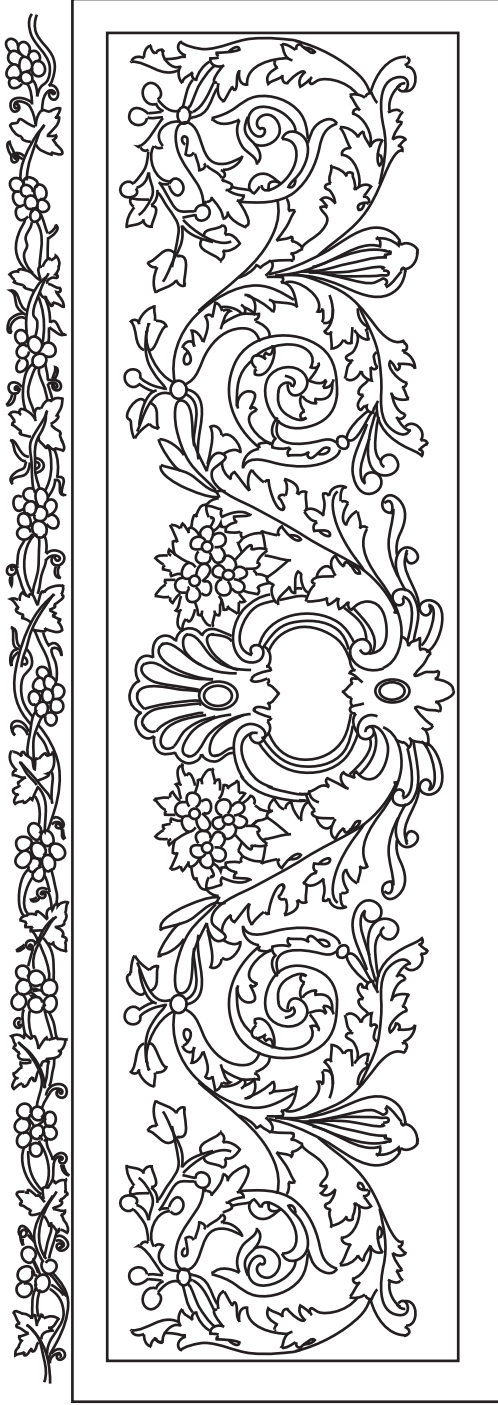
Çizim 23

Süleymaniye Camii Haziresi,
XIX.yy

Sütunlarla bölümlere ayrılan yan kaide üzerindeki süsleme örneğidir. Vazo içerisinde yer alan gül buketinin iki yan tarafında simetrik bir şekilde aşağıya doğru sarkan karanfil motifi bulunur. Bordür kısmında sarmaşık şeklinde gül motifine yer verilmiştir.

Fotoğraf 24

Çizim 24

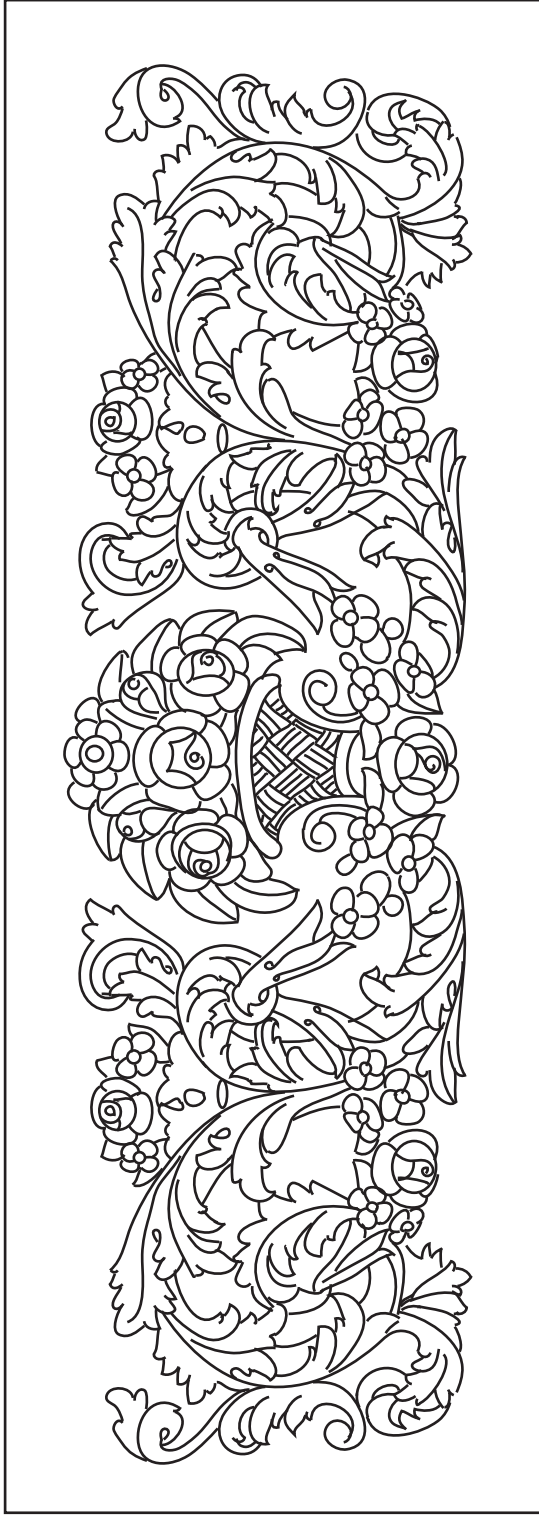
II. Mahmut Haziresi,
Ahmet Mazhar Paşa, 1888

Lahit mezar türünün yan kaidesidir. Ortada bulunan rozetin iki tarafı simetrik bir şekilde dizayn edilmiştir. Helozonik şekilde devam eden dallar üzerinde yapraklar mevcuttur. Üst bordürde meyveye durmuş üzüm asması yer alır.

Fotoğraf 25

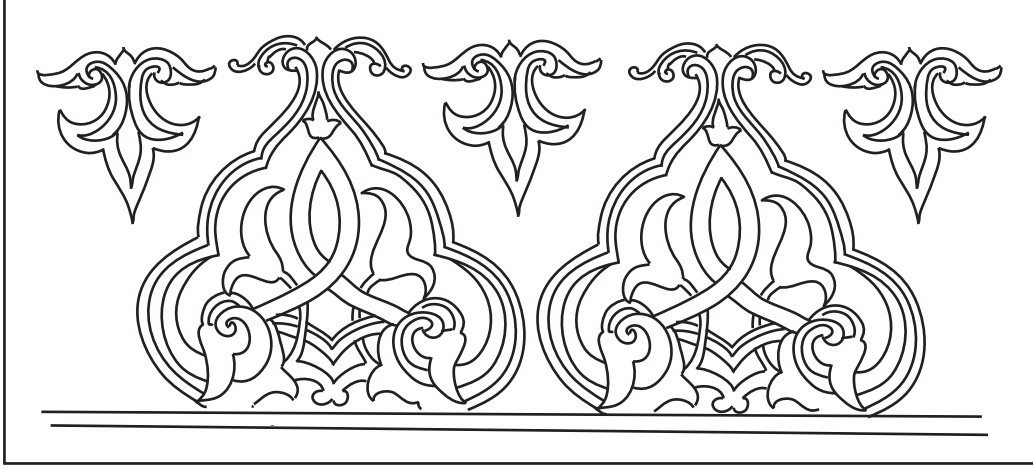
Çizim 25

II. Mahmut Haziresi,
Ahmet Eyüp Paşa, 1893

Lahit mezar türünün yan kaidesidir. Ortada bulunan sepet içerisinde yerleştirilen gül motifleri yapraklarla birlikte zenginleştirilmiştir. simetrik olarak tasarlanan kompozisyonda helezonik dallar ve kıvrık yapraklar yer almıştır.

Fotoğraf 26

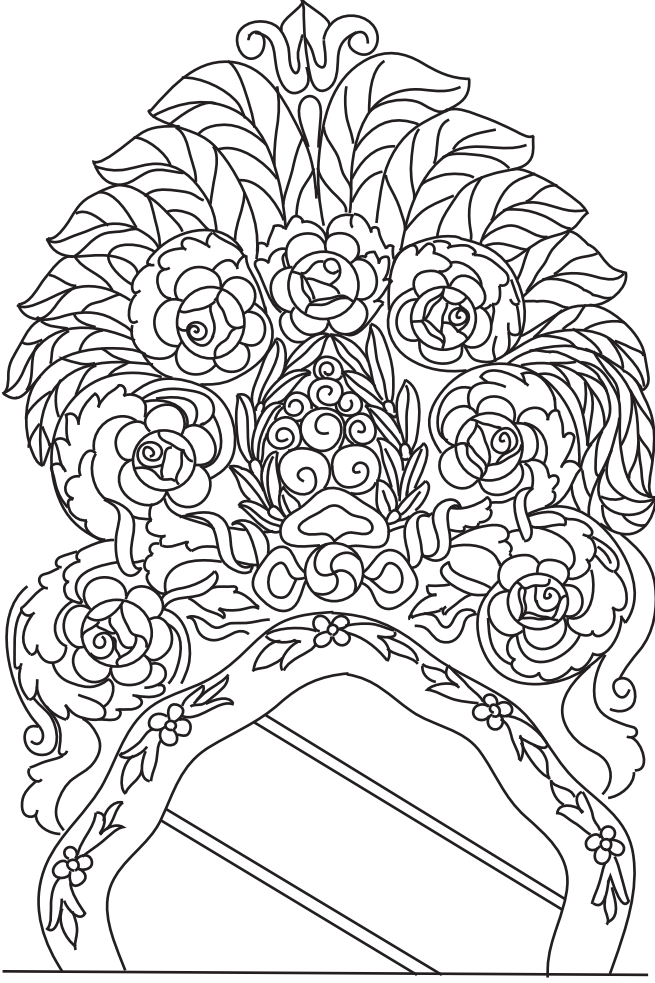
Çizim 26

II. Mahmut Haziresi, H 1299

Sanduka şeklindeki lahit mezar taşı örneğidir. Mezar taşının tüm yüzeyi Rumi motif ile bezenmiştir.

Fotoğraf 27

Çizim 27

Süleymaniye Camii Haziresi

Güllerle bezenmiş kadın başı şahide örneğidir.

KAYNAKLAR

ALKAN, Ahmet Turan (-), **Mezar Taşları, Sonsuz Hayata Yolculuk**, İstanbul Mezarlıklar Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

ARSLAN SARIĞOLU, Aslı (2005) **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezar Taşları**, Kayseri.

ATASOY, Nurhan (2000), **Derviş Çeyizi, Türkiye’de ki Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

BAYRAK, Orhan (2002), **İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar**, Milenyum Yayınları Turan Kitapevi, İstanbul.

BERK, Süleyman (2006), **Zeytinburnu’nun Tarihi Mezar Taşları, Zamanı Aşan Taşlar’**, İstanbul.

BODUR, Fulya(1984), **18. Yüzyılın Ünlü Bir Müzehhibi Rugani Ali Üsküdari**, İstanbul.

BODUR, Fulya, (1985) **Osmanlı Lake Sanatı ve 18. Yüzyıl Üstadı Ali Üsküdari**, İstanbul.

BOZKURT, Nabi (2004), **İslam Ansiklopedisi c 29**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

ÇORLULU, Yaşar (1998), **Erken Devir Türk Sanatı’nın ABC ‘si**, Kabalıcı Yayınları, İstanbul.

ÇULPAN, Cevdet (1961), **Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Edebiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.

DERMAN, M. Uğur (2006), **18. Asırda Lale**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

DEMİRİZ, Yıldız (1981), **İstanbul’da Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri Üzerine Bir Araştırma**, Vakıflar Dergisi s 8, İstanbul.

DOĞAN, Sema (2004), **İslam Ansiklopedisi c 26**, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

El Sanatları Dergisi(İSMEK),(2006),Sayı:2, İstanbul

GÜNEY, Yasemin (2002), **16. Yüzyıl Osmanlı Mezar ve Mezar Taşları'(Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul.

HASEKİ, Metin, (1977), **Plastik Açından Türk Mezar Taşları**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayın No:61, İstanbul.

HÖKELEKLİ, Hayati (1991), **Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c 3, s 3, Bursa.

İNAN, Abdülkadir, (1972), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

KARACA, Faruk, (2000), **Ölüm Psikolojisi, Beyan Yayınları**, İstanbul.

KARAMAĞRALI, Beyhan (1972), **Ahlat Mezar Taşları**, Selçuk Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Sanat Tarihi Serisi 1, Güven Matbaa, Ankara.

KUMBARACI, İzzet (-), **Serpuşlar**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları

KUTLU, Hüseyin (2005), **Kaybolan Medeniyetimiz: Hekimoğlu Ali Paşa Cami**

KUŞOĞLU, Mehmet Zeki, (1984), **Mezar Taşlarında Hüve'l Bakî**, İstanbul.

Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları, Damla Yayınevi, İstanbul.

LAGUER, Hans Peter (1997), **İstanbul'da Osmanlı Mezarları ve Mezar Taşları**, Çev. Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

NEVEVÎ, İmam, **Riyazü's Salihin Muhtasarı**, Çev. Ali Budak-Ömer

ÇETİNKAYA, Işık Yayınları, İzmir.

ÖZCAN, Ali Rıza (2007), **Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi 1, 2,3**, İstanbul.

ÖZKEÇECİ, İ- ÖZKEÇECİ, Ş. (2007), **Türk Sanatında Tezhip**, Seçil Ofset, İstanbul.

Sızıntı Dergisi, (2003) Sayı 294, İzmir.

TUNCER, Orhan Cezmi (1986), **Anadolu Kümbetleri -1- Selçuklu Dönemi**, Ankara.

TURGUT, Atilla Yusuf 2003, **18. Yüzyıl Tezhip Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler(Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul.

Yağmur Dergisi (2003), Sayı 21, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da tamamladı. Sırasıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümünden 2004 yılında mezun oldu. Süleyman Demirel Üniversitesinde Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı Tezhip ve Halı, Kilim, Eski Kumaş Desenleri Programlarından çift dalda eğitim alarak 2007 yılında mezun oldu. 2009 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı Tezhip Programında Yüksek Lisans Programın başladı ve halen bu programa devam etmektedir.